

DR. MAKKAI SÁNDOR

PÜSPÖKI JELENTÉSE

AZ

ERDÉLYI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET

1933 NOVEMBER 25-IKI

KÖZGYŰLÉSÉN

**AZ 1931 NOVEMBER 21-IKI KÖZGYŰLÉS ÓTA ELTELT
KÉT ESZTENDŐRŐL.**

CLUJ-KOLOZSVAR

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T. NYOMÁSA

1933.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Főtiszteletű és Méltóságos Egyházkerületi Közgyűlés!

Legutóbbi közgyűlésünkön, 1931 november 21-én, azok a súlyos anyagi gondok ülték meg és árnyékolták be a lelkiünket, amelyek épen akkortájt fordultak válságosra egyházunkra nézve is. Az azóta eltelt két esztendő alatt végigjártuk a nyomoruság leírhatatlan megpróbáltatásait s ma sem tudjuk, hogy vajon túl vagyunk-e már a legnehezebbjén? Minden vonalán egyházi életünknek, — de különösen *lelkészeink existenciája* kérdésében a helyzet már-már elviselhetetlenné lett. Ez ma egyházunk legnagyobb gondja s egyenesen életkérdése. Mindnyájan ismerjük a rettentő tényt: lelkészeink saját egyházközségeiktől járó javadalmai vagy elértéktelenedtek, vagy be se folytak; államsegélyük részint hátrálékban maradt, részint olyan minimálissá süllyedt, hogy a lelkészi összjavadalom a legtöbb esetben a legelemibb élet-szükségleteket sem fedezi. A lelkészek nem képesek gyermekeiket taníttatni, sokszor éheznek és ruhátlankodnak. Megdöbrentő valóság, hogy képzettségük és képesítésük, valamint kultúrmunkájuk és államfenntartó szolgálatuk semmiben sem értéktelenebb volta mellett is megszegyenítő mértékben szenvedik a többi egyházak lelkészeivel szemben az egyenlőtlen elbánás, a mélyen alacsonyabb állami segélyezés megaláztatását. Ki csodálkozna mélységes elkeseredésük és elégedetlenségük felett, holott missziójukat csak a leggyötrőbb belső tusakodásoktól szaggatott lelkülettel végezhetik? Gyötrelmük és szabadulást kereső tájékozatlanságuk fájó kérdésekben tör fel: mit tettek érettünk azok, akiknek szívbeli és hivatali kötelességük érdekeink védelme?

Egy pillanatig sem volna nyugodt a lelkem, ha ezt a fájó kérdést kikerülném vagy mellékesné tenném. Mindenekelőtt épen arról akarok beszámolni a főtiszteletű Közgyűlésnek, hogy mi történt részünkről e két év alatt a lelkészek existenciája érdekében?

1931 november 21-iki püspöki jelentésemben említettem a főtiszteletű Közgyűlésnek, hogy a lelkészek, a teológia és a központ államsegélye az 1930. évben, az adók levonása után még 46,168.624 leít tett ki, és ez az összeg 1931-ben már 30,229.450 leire csökkent, tehát 15,939.174 leivel apadt. Ennél a megdöbrentő apadásnál már is szerepet játszott az egyes felekezetek közötti különbségtétel, mely ellen én már

1930 december 9-én felszólaltam a Szenátusban s látszólag méltánylásra is találtam, de tényleg, dacára Igazgatótanácsunk többszöri feliratának is, az eredmény kedvezőtlen lett. 1931. évi közgyűlésünk után mindjárt, december hó 2-án azért kezdtem tehát munkatársaimmal együtt tárgyalásokat Bucureștiben, hogy ezt az egyenlőtleniséget valahogyan kiküszöböltsük. Helyzetünket és sérelmeinket élőszóban és írásban terjesztettük az akkori miniszterelnök úr elé s ismertettük a kultuszminiszter úrral és a minisztérium vezető tisztviselőivel is. Orvoslás helyett az a rettentő meglepetés ért, hogy államsegélyünket a leszállított 30,229.450 leiről egyszerre és egyenesen 14,069.690 leire szállították le, 750.000 helyett 600.000-ben felvett összlélekszám alapján (mindkét egyházkerületet beszámítva) és 20 leies szorzószámmal dolgozva. Természetesen mind a lélekszám megállapítása, mind a szorzószám ellen tiltakoztunk, mert ezek voltak az igazságtalan hátrátétel okai. Egy hétig tartó bizonyítgatás, lőtásfutás, kérvényezés és erőfeszítés után sikerült elérnünk azt az eredményt, hogy az államsegély összegét 650.000-ben megállapított lélekszám mellett mintegy 7 millió leivel felemelték, körülbelül 21 millióra, a szorzószámnak 31'88 leire való felemelése által, de a lélekszám teljes kiigazítása elmaradt. Az államkormány itt csak az államsegélyes lelkészek gyülekezetét volt hajlandó figyelembe venni, a több mint 100.000, kis gyülekezetben, filiában és szórványban élő lelket nem.

Az államsegélynek az 1932. évre való ilyen összegű felvételébe egyelőre kénytelenek lévén beletörődni, további munkánkat arra fordítottuk, hogy a következő költségvetési évre lelkészeinknek a más felekezetek lelkészeivel való egyenlősítését előkészítsük és hogy az akkor már fennálló 1931. évi négy hónapi hátrálékot, mintegy 7½ millió leit megkaphassuk, ezzel remélvén enyhíteni 1932-ben a súlyosan leromlott helyzetet. Ezekben az ügyekben 1932 február hó 23—27, augusztus hó 16—23. és december hó 7—9. napjain folytattam tárgyalásokat Bucureștiben — közben kormányváltások lévén — mindenik miniszterelnök, kultuszminiszter és pénzügyminiszter úrral s a kultuszminisztérium vezetőivel, számos és alapos memorandumokat téve asztalaikra. E tárgyalások ideje alatt államsegély-hátrálékunk csendesen felszaporodott 1932. évi három hónapi összegével jóval a tizmillió lei fölé. Volt részem a legridegebb elutasításban épenúgy, mint a megértő ígéretekben s mindenesetre elértem azt, hogy helyzetünk tarthatatlansága végre is köztudattá vált s kérelmünk jogossága általánosan elismertté, — azonban tényleges eredményt 1932-ről csak annyit mutathatok fel, hogy Maniu miniszterelnök úr közbenjárására a pénzügyminiszter úr december 8-án kétmillió lei rendkívüli segélyt utalt ki egyházkerületünk lelkészeinek. Ez is nagy dolog volt az akkori körülmé-

nyek közt, de még nagyon sok további munkába került, amíg lelkészeink a segílyt tényleg meg is kaphatták. Eljött az 1933. év és közeledett április 1., az új költségvetési év kezdete. Jóelőre kidolgoztuk összes memorandumainkat, újra felsorakoztattuk érveinket az államsegély egyenlősítése, a lélekszám korrigálása, a hátrálékok kifizetése tárgyában s készültünk az újból való, már-már igazán csak megkeményített lélekkel elviselhető expedicióra. Sajnos, betegségem miatt ebben a tárgyalásban személyesen nem vehettem részt, helyettem Vásárhelyi János püspökhelyettes aa. vezette a munkát. Mindent elkövettek és azzal a lesújtó eredménnyel jöttek haza, hogy nagyon jó lesz, ha a tavalyi államsegély összege megmaradhat. A hátrálékok kifizetésére csak ígéreteket kaptak. Erre következett a lelkészek ez évi nyáreleji deputációja, melynek egy millió lei rendkívüli segíly kilátásba helyezése és egyebekre vonatkozólag az ígérek megújítása lett az eredménye. Hogy a lehetőségekből valami valóság legyen, mentem én Bucurestibe szeptember hó 5-én s a következő napokon tapasztalnom kellett, hogy a deputáció nyomait belepte a feledés homokja. Újra kellett kezdeni mindent. Még a rendkívüli segíly is csak az ígék stádiumában maradt, ugyanígy az 1932. évi hátrálék is, az államsegély-egyenlősítés ügye pedig nem nyilvánított aktuálisnak 1934 április előtt. Az egyetlen, amiben tenni lehetett valamit, az 1931. évi hátrálék bonokban való megkaphatása maradt. De nagyon téved, aki azt hiszi, hogy ez könnyen és magától ment. A kérdés azon fordult meg, hogy a bonokat minél hamarabb és teljes névértékükkel lehessen megkapni, hogy piaci árak minél kedvezőbb lehessen reánk nézve. Napok munkájába telt, amíg a miniszterelnök úr ajánlatára a pénzügyminiszter úr utasítását ki- eszközölhattuk a bonok kibocsátására nézve. Ez megtörtént, mindazonáltal a bonok még október hó 1-én se voltak kezünkben, dacára, hogy Laár Ferenc lelkész-képviselő aa. többször utazott le utánuk és heteket töltött ott kikaphatásuk munkájában. Végre október 11-én teljes névértékükben kézhezvehettük a 7½ millió értékű bonokat s azokat lelkészeink kívánsága szerint vagy kiadtuk nekik, vagy eladtuk javukra. Az eladás 72.5% értékben, tehát nagyon kedvezően történt, úgy hogy lelkészeink 7—11.000 lei közötti összegekhez juthattak hozzá.

Összefoglalva az eredményeket, 1932 januártól kezdve sikerült elérnünk a 14 millióra leszállított államsegély 21 millióra való felemelését, 1932. végén 2 millió lei rendkívüli segílyt és 1933 októberében az 1931. évi hátrálék bonokban való megkaphását és kedvező értékesítését.

Sovány eredmény? Lehetséges. Ezt is csak munkatársaimnak, Laár Ferenc, Vásárhelyi János, Mester Mihály aaink odaadó közreműködésével vivhattam ki, kik közül

Laár Ferenc aa. a Magyar Párt nevében is fáradhatatlanul munkálkodott ebben az ügyben a parlamentben és azon kívül. A Főtiszteletű Közgyűlés a fentiekből láthatta, hogy közbenjárásban, felvilágosításban, kérésben, érvelésben, szóban és írásban hiány nem volt. Egyéb fegyver pedig a mi kezünkben nincs. Ezekkel továbbra is élni fogunk s nem rajtunk fordul, ha teljes eredményt elérnünk nem sikerül.

Attérek most arra, hogy az államsegély ügyében folytatott munkán kívül mit tettünk lelkészeink érdekében? Itt mindenekelőtt arról kellett gondoskodni, hogy a tanítató lelkész-szülők lehetetlen helyzetén segítsünk s amennyire lehet, gyermekeik taníttatását megkönnyítsük, egyben az iskolánál felhalmozódott díjhátrálékok apasztását is munkálván. Erre való felajánkozásomat a Méltóságos Igazgatótanács azzal vette tudomásul, hogy az általam gyűjtendő segély saját középiskoláinkban tanuló lelkészgyermekek hátrálékainak törlesztésére fordíttassék, hogy ezáltal a nehéz helyzetbe jutott intézeteinken is könnyíthessünk. Nem akarok beszélni arról, hogy milyen munkába került ennek a segélynek előteremtése, csupán az eredményt említem meg: 1932. február 9-én 215 lelkészgyermek javára 524.600 lelt sikerült befizetnünk középiskoláink pénztáráiba. Bármekkora volt is — várakozásomon felül — ez az összeg, s bár egyes lelkészek főleg akik több gyermeket taníttattak, lényeges segítséget kaptak, mégis kevés volt ez a szükséglethez képest és csak részben fedezhette az iskolai hátrálékokat. Ezért 1932. szeptember 6-án értekezletre kértem a középiskolák igazgatóit, hogy az új tanév kezdetén módokat találjunk a további segítségre, taníttatási lehetőségek nyújtására. Ekkor megállapítást nyert, hogy 147 lelkészgyermek van hátrálékban az elmúlt évről 730.000 leivel s köztük 45 olyan eset van, melynek rendezése szinte már lehetetlen. Az igazgatókkal egyetértően abban állapodtunk meg, hogy úgy a hátrálékok, mint az új iskolai évi díjak fizetésére havi törlesztési lehetőségeket adunk a lelkészeknek, tízhónapi beosztással. Ez a tényleges könnyítés tette lehetővé a további vergődést, de a helyzet így is olyan súlyos maradt, hogy 1933-ra újra meg kellett próbálnom egy általános segélyről gondoskodni. Csak a legnagyobb aggodalommal és félelemmel vállaltam ezt, de Isten kegyelme megszégyenített, úgy, hogy 1933. március 14-én ismét 176 lelkészgyermeknek sikerült összesen 430.000 lei segélyt nyújtani középiskoláinknál, az egyeseknek nyújtott segély összegét a fennálló hátrálék összegéhez s a szülők tanulógyermekeinek számához arányítva. Ez volt az egyik akció.

A tanítató lelkész-szülők mellett azonban nem lehetett megfedkezünk azokról a valósággal nyomorgó vagy betegség által meglátogatott lelkészekről sem, akik hozzám vagy Igazgatótanácsunkhoz fordultak segítségért. Ezen a címen 1931-ben

33 lelkész 134.078 leit, 1932-ben 92 lelkész 202.399 leit, 1933-ban november 1-ig 108 lelkész 175.453 leit kapott segély gyanánt. Ezek között volt egy olyan, aki hétszer, 2 aki hatszor, 7 aki négyszer, 13 aki háromszor, 22 aki kétszer részesült segélyben. Volt olyan, aki összes kongruahátralékának több mint kétszeresét kapta meg segélyben és sok olyan, aki legalább annak megfelelő összeget.

Ezekkel az akciókkal mintegy másfélmillió leit sikerült 1931—33-ban kipótolni az államsegélyben előállott veszteségből.

Lehet, hogy mindez megint csak kevés volt, én Isten csodáját magasztalom benne s áldom azokat, akik kérő szavaimra és folytonos zaklatásaimat türelmesen fogadva, szeretetükkel mindezt lehetővé tették.

Többet nem tehettem, nem tehattunk. Az azonban tény, hogy mindezek alapján nyugodt lelkiismerettel állhatok és állhat az Igazgatótanács a Főtiszteletű Közgyűlés előtt, hogy ezen a téren a mi részünkről nem történt mulasztás, sőt ellenkezőleg, nem rideg paragrafusokkal mérhető, hanem szívbeli kötelességünknek tőlünk telhetőleg eleget tettünk. Tisztában vagyok azzal Főtiszteletű Közgyűlés, hogy a jobb és méltányosabb elbánás, melyért tovább jární és kérni meg nem szününk, sokat segíthet lelkészi testületünkön, de tisztában vagyok azzal is, hogy az igazi baj sokkal mélyebben fészkel: népünkben, gyülekezeteinkben rendült meg a lelkészi munka pótolhatatlan értékébe vetett meggyőződés s minden nyomoruság mellett is csak itt rejlenek az önerő forrásai, melyek hozzánk egyedül méltóan rendezhetik el ezt a fájdalmas és válságos dolgot. Az alapvető kérdések egész sorozata áll elénk, melynek ez az anyagi helyzet csak a kiütöző tünete, jele a betegségnek. Egyházi életünket, lelkészi és nevelői munkánkat, egyházi fegyelmezésünket, egész mivoltunkat kell revízió alá vennünk, ha meg akarunk maradni.

Ezek előrebocsátása után rátérek jelentésem tulajdonképeni tárgyaira s van szerencsém azokat a következőkben előterjeszteni:

Statisztikai kép és anyagi helyzet.

1. *A népmozgalmi* adatokból megállapítható, hogy egyházkerületünk *összlélekszáma* az 1932. év végén 518.942; az 1930. év végén konstataált összlélekszámmal (511.215) egybevetve, *a szaporulat 2 év alatt 7727* (1931-ben 3794, 1932-ben 3933), ami az utóbbi évek átlagszámánál (4200) valamivel alacsonyabb, bár a két éven belül némi emelkedést mutat. Maguknak a *születéseknek* száma (1931: 12.223, 1932: 12.705) évek óta körülbelől azonos és normális, a mérleget azonban kedvezőtlenül nyomják le az áttérések és kivándorlások. A *törvénytelen* szülöttek (1578 + 1683) számában ismét emelkedés van (1395-ről 1683-ra = 288.), *a meg nem kereszteltéké* szintén fölugrott 102-ről 114, illetve 180-ra (90-nel.) A *halálozások* 8092, illetve 8210 esete kedvezőtlenebb ugyan valamivel az 1930-ikinál, de régebbi átlagénál (9316) most is több mint ezerrel kevesebb. *Az egyházi szertartás nélküli temetések* 1931-ben 17-ről 11-re csökkentek, de 1932-ben ismét 25-re emelkedtek. A *házasságkötések* 3614, illetve 4124 esettel normálisnak mondhatók. *Az egyházi áldást* 128, illetve 89 esetben nem kérték és nem részesültek benne; ez nagy visszaesést jelent az 1930-iki 66 esettel szemben. A *vegyes házasságok* száma 716 (férfi 302, nő 414) és 784 (férfi 298, nő 486) volt, 105-tel, illetve 173-mal több mint 1930-ban, de viszont még mindig 277-tel, illetve 209-el kevesebb a régebbi átlagnál. A római katolikus féllal kötött házasságok (férfi 166 + 150, nő 191 + 228) óriási többségben vannak, utánuk mindjárt az unitárius féllal kötöttek (38 + 68, 56 + 91) következnek; de nagyon messziről. A kultusztörvény nem ismeri a *reverzálisokat*, mégis a gyermekek eligérése mindkét részen folyik, e téren javunkra 47+40, kárunkra 33+38 eset történt, itt valamivel vezetünk. *Az áttérések* terén tovább folyik a már 1930-ban konstataált hanyatlásunk, a két év alatt hozzánk 695-ön, tőlünk azonban 1213-an tértek át, veszteségünk 518 s csak relative szól javunkra az, hogy ez a szám 53-mal kevesebb, mint az 1930-iki. *Kivándorlás* által 151 + 230 lelket veszítettünk, reméljük, hogy nem minden esetben véglegesen. A *szektáskodók* számát 5656-ban, illetve 7270-ben alapítják meg a statisztikák; sokkal több ez, mint az 1930-iki 3533, de sokkal realisabb is, mint az volt. A *konfirmáltak* 1931-ben 5630-an, 1932-ben 4941-en voltak, nemcsak a régi 9200-as, de az 1930-iki 6819-es létszámmal szemben is megdöbbentő ez az apadás és amint az esperesi jelentések mondják is, dacára az egyházkerületi közgyűlés rendeletének, e téren nem folyik szigoruan lelkiismeretes számontartás és megalkuvás nélküli köteleességteljesítés. Nagyot esett az *úrvacsorázók* átlagszáma is, 296.043-ról, 223.561-re. Ez a néhány

statisztikai adat semmiesetre sem döntő arra nézve, hogy belőlük végleges következtetéseket vonjunk le jobbra vagy balra, de annyit mégis mutatnak, hogy a szigorú egyházi fegyelem és az odaadó pásztorlás felettébb szükségessé váltak!

2. Az iskolai statisztikából megállapítható, hogy az 1932—33-ik tanévben 356 elemi iskolánk működött 533 tanítóval. Középiskoláink száma 13, — a tanárok száma 149, az 57 óraadón kívül. 7—15 éves tanköteleseink száma 71.982, ami az 1930—31. tanévhez képest szinte 9000-es emelkedést mutat. Saját iskoláinkban ebből 27.060 jár, ami szintén 1427-tel több, mint a két év előtti, a református gyermekek száma pedig 25.662. A más felekezeti vagy nyelvű iskolába járó gyermekeink arányszáma tehát nagyjából a régi maradt. A középiskolákba 2560 tanuló van beírva, 77-tel több, mint a múlt iskolai évben. Ebből református 2082. Az egyes iskolák létszámában általában emelkedés mutatkozik, csak a brassói kereskedelmi iskola és tanfolyam létszáma esett ijesztően 32-re, illetve 7-re.

Iskoláink nehéz, de áldott munkájukat lankadatlan buzgósággal végezték, működésük egyházunk, nemzetünk számára pótolhatatlan értéket jelent; a tanítók és tanárok türelmesen és áldozatosan viselik megélhetésük súlyos terhét. Az elmúlt idő alatt, ha nem is lehetett lényegesen javítani helyzetükön, de sikerült megakadályozni legalább azt, hogy újabb romlás álljon be s valamelyes folytonosságot és állandóságot mégis lehetséges volt biztosítani fizetésük dolgában.

Iskoláink működésének, mint azt az Igazgatótanács jelentése is mutatja, az elmúlt két év alatt is meg voltak a maga esetenkénti vagy általános nehézségei, melyeket igyekeztünk elhárítani. Örvendetes kötelességem megemlíteni, hogy sok kérdésben és dologban találtam megértést és jóakarató támogatást a miniszteriumban ügyeink vezetőjénél, *Cialiani* államtitkár úrnál, aki kötelességének szigorú teljesítése mellett az igazságos és méltányos kérések elől sohasem zárkózott el.

3. *Anyagi helyzetünk* rövid vázolásánál első sorban kell rátérnem *nyugdíjintézetünk* helyzetére, melyről a részletes jelentés a Főtisztelőtű Közgyűlés minden tagjának kezében van. Akár a tájékozatlanság, akár a rosszakarát műve volt, egyképen hiba, hogy akadtak, akik a nyugdíjintézet *katasztrófájáról* beszéltek s ilyen híreket terjesztettek sajtó útján és más módon az egyházi közvéleményben, megtoldva ezt olyan gyanúsításokkal, melyek szinte a vagyon hűtlen kezelésének vádját foglalták magukban. A tény az, Főtisztelőtű Közgyűlés, hogy ez az állítólag katasztrófálisan megsemmisült intézet jelenleg is 281 egyént lát el évi 4.415.162 lei illetménnyel, melyet mindenki a mai napig pontosan és fennakadás nélkül megkapott. A vele kapcsolatos *segélyegylet* a múlt

közgyűlés óta ez év november 1-ig 27 esetben nyújtott esetenként 20.000 lei temetkezési segélyt. A nyugdíjintézet vagyona ma 51 millió lei, melyből 35 millió lei van az intézet négy értékes bérházába fektetve. A kényszeregyezés alatt álló betétösszeg egy része is ma már ráknézve megnyugtató kompenzáció révén ingatlanba mentetett át. A rendkívüli gazdasági válság, amely olyan óriási pusztítást vitt végbe az egész világon, valószínű, hogy nyugdíjintézetunktől is meg fog követelni bizonyos veszteséget, ami azonban tényleg azt jelenti, hogy az első tíz év 18—20%-t kitevő magas kamatjövendelmét mintegy 12%-osnak kell tekintenünk és értékelnünk és ez a kamatozás még mindig a normálisnál nagyobbak nevezhető. Sajnálatos ez a veszteség, de nem katasztrófális, s intézetünk, amely 28 millió leit fizetett ki nyugdíjasoknak, özvegyeknek és árváknak, tehát már is egy csodálatos és áldott tevékenységet végzett el, ezen a veszteségen nem fog elvérezni, ha egyházközségeink, intézményeink és az intézet 1010 tagja teljesíteni fogják fizetési kötelezettségüket s ha, mitől Isten őrizzen, további, rajtunk, mindnyájunkon kívülálló sorsfordulatok nem döntenek újabb válságba. A végrehajtóbizottság és az Igazgatótanács a maga részéről igyekezett és igyekezni fog ezt a nemes célú vagyont minden lehetséges módon kivonni a további romlás alól. A mai helyzet — a viszonyokhoz és más emberi alkotások helyzetéhez mérten — legkomolyabb meggyőződésem szerint nem mondható kedvezőtlennek. Azt hiszem, nem tuzok, ha azt állítom, hogy a kivédhetetlen anyagi veszteségeknél sokkal rombolóbb kárt okoz az, aki a vezetők és intézők lelkiismeretébe vetett bizalom erkölcsi tőkét próbálja megingatni s ezzel közvetve azt az élő tőkét félemlíti meg és teszi bátortalanná, amelyik egyedül képes a nyugdíjintézet keresztyéni célját minden sorscsapás dacára is, nemzedékről-nemzedékre hívó lélekkel megvalósítani.

Ami a *gyülekezetek teherhordozását és áldozatosságát* illeti, arra nézve a következő adatokat jelentem: 1931-ben a rendes egyházi adózás 13.488,815 leit, a rendkívüli 2.990,819 leit, az adományok 6.107,276 leit, a szorgalmi jövedelem 3.193,930 leit, az alapítvány 601.624 leit, összesen 26.382,464 leit tett ki. 1932-ben ugyanezek 12.402.828 lei, 2.106,998 lei, 2.996,877 lei, 2.613,483 lei, 1.452,280 lei, összesen 21.572.461 lei összeget mutatnak. Építkezésekre 1931-ben 10.289,152 leit, 1932-ben 3.995,605 leit fordítottak az egyházközségek. Körülbelül 13 millióval kevesebb ez a teljesítmény, mint az 1930-iki, de népünk rettentő nyomoruságában még mindig tiszteletreméltó s inkább azt kell csodálnunk, hogy ennyire is képes volt. *Egyes egyházközségeink* és intézményeink olyan súlyos helyzetbe jutottak, hogy feladataikat nem voltak képesek összeroppanás nélkül teljesíteni. Ezek közül olyanoknak, me-

lyek a maguk kötelességét szemelláthatólag és erők végső megfeszítésével igyekeztek végezni s nem akaratukon, hanem erők kifogyásán mult volna további életük, igyekeztem derék munkatársaim és barátaim támogatásával segíteni. 1931-ben 17, 1932-ben 20 és 1933-ban 19 egyházközség és intézmény részesült segélyben, főleg építkezési és belmissziói munkák javára. Az 1932—33. tanévben új iskolák építéséhez 12 esetben adtunk segélyt. *Tanítóink* csekély fizetésének biztosítása végett az 1932—33. tanévben is sikerült, Istennek hála, a megígért mértéknél még valamivel kedvezőbbben, közreműködnünk. Ezenkívül 15 nagyon súlyos esetben személyi segélyt is adtunk közülök egyeseknek. — Annál keservebb azonban az, hogy az *egyházközségek* közül 114-en, melyek a központban kezelt alapokat és betéteket annak idején igénybevétték, azokból úgyszólván semmit sem szolgáltattak vissza s így az egyházkerületnek kimondhatatlan nehézségeket okoznak. Az egyházkerületi közgyűlés bölcsességének ebben az ügyben föltétlenül találnia kell valamelyes megoldást, mert ez a helyzet hovatovább tarthatatlanná válik.

II.

Személyi változások.

1. *Halottaink.* Mult közgyűlésünk óta elhunytak a *gondnoki karból* Deák Imre az orbai, dr. Tolcsvai Lajos a kalotaszegi egyházmegye, dr. Garda Kálmán a nagyenyedi Bethlen Kollégium főgondnoka és dr. Agyagási Károly, a marosvásárhelyi kollégium gondnoka.

A lelkészi kar halottjai nagy részben a már nyugalombavonult lelkészek közül valók, kiknek egész sora távozott el most már végleg a földi Anyaszentegyházból. Ezek: *Kakassy Márton, Agyagási Gábor, Kovács Gyula, Zajzon Lajos, Jancsó Lajos, Benedek Árpád, Nagy József, Kiss Péter, Kolumbán János, Vályi János, Jánó Albert, Biró Aron, Lőrinczy Gábor, Lőrincz Gyula, Székely Árpád, Bod László.* Rajtuk kívül elhunytak még *Lakatos Áron, Kósa Béla, Péter Géza, Juhász Izidor, Beregszászi György, Székely Viktor, Gönczi Pál, Gáspár László* lelkészek, *Fábián Lajos, Erőse Sándor* leviták.

A tanári karból Járói István, a Bethlen Kollégium főgimnáziumi igazgatója, Nagy István Endre és László József helyettes tanárok és László Árpád sepsiszentgyörgyi igazgatói titkár.

A tanítók közül *Vargha Géza, Holstein Mária, Györbíró Sándor, Sipos Árpád, Kelemen Károly, Makkai Dániel.*

A világiak közül Köpeczi Bócz Soma egyházkerületi képviselő, dr. Török Imre, a teológia orvosa.

Eltávozott derék munkatársainknak, kik közül nem egy, mint dr. Garda Kálmán, Jancsó Lajos, Járai István, mara-
dandó betűkkel írta be a nevét egyházunk történetébe, az Úr
adjon csöndes pihenést a boldog feltámadás reménysége alatt,
tegye áldottá emlékezetüket, hathatóssá jó példájukat az
Anyaszentegyházban.

*Kegyelettel említem meg a magyarországi testvéregyház
halottai közül *Révész Kálmán* püspököt, dr. *Lencz Géza* és
Hamar István teológiai professzorokat s kolozsvári teológiai
fakultásunk egykori híres és kiváló tanárát, kihez oly sokun-
kat fűznek feledhetetlen emlékek: dr. *Pokoly József* egyetemi
tanárt.

A *szlovenszkói* testvéregyház gyors egymásutánban két
püspökét: *Péter Mihályt* és *Idrányi Barnát* veszítette el. Az
egész protestáns világ gyászát jelenti dr. Fr. *Niebergall* mar-
burgi teológiai professzor halála, ki sokunknak tanára és ba-
rátja volt s egyházunkat többször meglátogatta, az 1925. évi
marosvásárhelyi nagyhéten tartott előadásaiival és beszélge-
téseivel pedig a legszebb emléket hagyta magáról lelkeinkben.

2. *Nyugalomba vonultak:* *Bartók Dénes, Kovács Akos, Papucs Dávid, Czell Ignác, Böjthe Géza, Muzsnai Károly, Pásztóhy Dénes, Antal Lajos, Bartha József, Bitay Béla, Bodor János, Csekme Ferencz, Csiki József, Derzsi Lőrincz, Érsek Elek, Jancsó Sándor, Kádár Andor, Kenderessy Lajos, Kozma Imre, Nagy Mihály, Kovács Lajos, Jakab József, Vinczi Domokos, Csejdi Jenő, Musnay Miklós, Nagy Albert* lelkészek, özv. *Resch Józsefné, Kerekes Ernő, Szabó András, Felméri Sándor, Zayzon János, Bajkó Viktor, Kovács Dezső, Tárkányi György* tanárok, *Pataky Lajos, Benedek Julia, Kuthy Paula, Antal Gyula, Benedekfy Béla, Dali József, Fekete Ferenc, Kovács János, Lázár Katalin, Ósz János, Szabó Teréz* tanítók.

Hosszú, terhes, hűséges szolgálatuk után áldott pihenő-
éveket adjon nekik az Úr! A *Bodor János, Csekme Ferenc, Jancsó Sándor, a Kerekes Ernő, Kovács Dezső, Tárkányi György* nevei olyan értékeket jelentenek számunkra, melyeket csak fájdalommal nélkülözhetünk az egyház küzdelmeiben és munkáiban, de viszont hálát adunk Istennek, hogy sok időn át adhatták erejük legjavát az Anyaszentegyháznak.

3. Mult közgyűlésünk választotta meg *egyházkerületi főgondnokká* dr. *Bene Ferenc* aa.-t, aki azóta teljes odaadással, kiváló buzgalommal és bölcsességgel vett részt egyházkerü-
letünk kormányzatában.

4. *Az egyházmegyék és kollégiumok vezetőségében* a kö-
vetkező személyi változások történtek: a *kolozsvári* egyház-
megyében gondnokká dr. *Schilling Dezső*, a *marosi* egyházme-
gyében főgondnokká gr. *Tholdalagi Mihály*, gondnokká *Nagy*
Éndre, a *nagyenyedi* egyházmegyében gondnokká U. *Kovács*

Endre, a *nagysajói* egyházmegyében esperessé Gyenge György, főgondnokká Fejérvári Károly, gondnokká Borbély Kálmán, az *orbai* egyházmegyében főgondnokká dr. Kelemen Zoltán, gondnokká Hadnagy Dezső, az *udvarhelyi* egyházmegyében lelkészi főjegyzővé Kiss István, gondnokká Nagy Kálmán, a *teológiai fakultás* igazgatójává dr. Imre Lajos, a *Bethlen Kollégium* rektorává Bodrogi János, főgimnáziumi igazgatójává Málnási Károly, a *kolozsvári* kollégium igazgatójává dr. Gönczy László választott meg. Örömmel üdvözlöm őket új tisztségükben s kívánok nekik áldott munkát Anyaszentegyházunk javára.

5. *A rendes, helyettes és segédlelkészi* állásokban 137 esetben történt személyi változás.

III.

Egyházmegyék. Vizitációk. Szolgálatok.

1. *Az esperesi kar* az eltelt két év alatt lelkiismeretes, gondos és odaadó munkával vezette az egyházmegyéket. A *püspöki szék* ülésein beható tanácskozások rendjén mindenkor sikerült egyöntetű határozatokra jutnunk az egyház kormányzati, adminisztratív, anyagi és szellemi kérdéseiben. Esperes atyámfiai munkámat mindenkor teljes készséggel, testvéri szeretettel és őszinteséggel támogatták, fogadják érte e helyen is hálás köszönetemet. Hiszem, hogy a maguk részéről viszont sohasem nélkülözték az én őszinte és testvéries támogatásomat. Mindig igyekeztem arra, hogy főleg a mai időben annyira döntő jelentőségű tekintélyüket, hatáskörüket teljes tiszteletbentartását mindenki részéről megvédjem és lehetőleg ne engedjem meg, hogy megkerülésükkel próbálkozzanak az egyháztagok ügyeiket intézni. Nagyon kérem őket ezalkalommal is, hogy a törvényadta fegyelmező és intézkedő jogkörükben kemény szeretettel tartsák össze egyházmegyéiket s az egység, fegyelem, rend és köteltségteljesítés megkövetelése, érvényesítése terén az egyház főhatóságának és a püspöknek legyenek megalkuvás nélküli támaszaik.

Az egyházmegyék életéről képet adó esperesi jelentések a *kormányzat és adminisztráció* terén különösebb panaszokat nem tartalmaznak, ami az általánosságot illeti, sőt kiemelik a tisztviselőknek a nehéz körülmények közt tanúsított hűségét; de a helyzetet hiven jellemzi a *bekecsaljai* esperes, aki azt mondja, hogy a viszonyok megállásra, tétlen szemlélődésre, kínos vergődésre, bizonytalan kapkodásra kényszerítik igen sokszor az egyház örállóit. Az *adminisztráció* pontatlanságára és a statisztikák megbízhatatlanságára többen panaszkodtak, így a *gyulafehérvári*, a *marosi* esperesek. A *presbiteriumok* buzgóságával, öntudatosságával nincs megelégedve az *erdővidéki* esperes, felelősségük alól való húzódozásukat

említi a *kolozsvári*, sőt egy helyt, Magyarországon, törvénytelenességgel is kárhoztatja őket; a *küküllői* esperes jelentése szerint *Bonyhán* a presbiterium forgatja fel az egyház békéjét. Az *egyházmegyei közgyűléseket és vizitációkat* mindennütt megtartották. Az *anyagi helyzetről* szomorú természetességgel és egyöntetűséggel állapítja meg mindenik jelentés, hogy gyülekezeteink élete e tekintetben szinte katasztrófális. Több helyt elemi csapások is járultak a gazdasági helyzet amugy is szinte elviselhetetlen terhéhez. Sajnos, általános a panasz, hogy a gyülekezetek többsége, nem csak nem tud, de *nem is akar* eleget tenni adózási, fizetési kötelezettségének. A *szilágyszolnoki* esperes kimutatja, hogy egyházmegyéjében évente egy millió leinél több az adóhátralék. A *bekecsaljai* esperes egy esetben fegyelmi vétséget képező rendetlenséget állapít meg a vagyonkezelésben. Némely helyen azonban kiemelik, hogy a viszonyokhoz képest elismerésre méltó *áldozatosság* mutatkozott: így a *bekecsaljai* egyházmegyében Berekeresztur 15.000 leit adott iskolaépítésre, az *erdővidéki*-ben Erdőfüle a generális vizitáció buzdítására és segítségével megújította iskoláját, a *gyulafehérváriban* általában szép adakozás folyt, Magyarkapud népe pedig 46.720 leit adott templomának kijavítására; a *szilágyszolnoki* egyházmegyében is sok adakozás történt, a *marosi* egyházmegyében 192.063 leit fordítottak építkezésre, a *kolozsvári* egyházmegyében is több építkezés történt. A *hitélet* terén, főleg a belmissziói munkában minden egyházmegye esperese állapít meg örvendetes jelenségeket, sok helyen fejlődést is; így a *bekecsaljai*, *erdővidéki*, *görgényi*, *küküllői*, *marosi*, *nagysajói*, *udvarhelyi*. De a belmissziói munka hiányát panaszolja a *bekecsaljai* esperes Kendőben, a *szilágyszolnoki* esperes pedig — az egyházmegye egy részében folyó szép munka mellett is — megállapítja azt, hogy 68 lelkész közül ifjúsági munkát csak 20, szegénygondozást csak 12 végez, és van tíz olyan lelkész is, aki a belmissziói munka *egyetlen* ágában sem munkálkodik. Miután azonban ez már valóban felháborító semmibevevése a lelkészi kötelességnek, esperes aa. indítson fegyelmi eljárást ezek ellen! A *szekta* veszedelmére a *bekecsaljai*, a *kolozsvári*, a *marosi*, (ahol csak 15 egyházközségben nincs szekta), a *nagysajói* (ahol Nagysármáson már presbiterek családjába is beférközött), és a *szilágyszolnoki*, (ahol veszedelmes mérvű áttérések vannak) esperes hívja fel a figyelmet, viszont a *küküllői* a veszedelem megállását konstatálja. Az egyházunkból való *kitérések* nagy mérvet öltöttek a *gyulafehérvári* egyházmegyében, ahol ez nemzeti szempontból is veszedelmet jelent, de egyenesen megdöbbentő a *szilágyszolnoki* esperes jelentése, mely szerint 1931-ben 51 kitéréssel szemben csak 22, 1932-ben pedig 78 kitéréssel szemben csak 30 a hozzánk áttérők száma; főleg a szekták javára.

A templomlátogatás és az úrvacsorával való élés gyenge a kolozsvári egyházmegyében, ahol főleg a férfiak, még presbiterek is tartózkodnak tőle, s ahol a *konfirmáció* is nagy visszaesést mutat; a *nagyenyedi* egyházmegyében sem kielégítő a helyzet, a *szilágyszolnokiban* sem, az *udvarhelyiben* pedig feltűnően hanyatlott, például *Patakfalván* csak 4% látogatja a templomot. Római katolikus részről a *vegyes házások* zaklatása folyik a *küküllői* egyházmegyében. Az *énektanítás* van elhanyagolva a *marosiban*. *Egyes egyházközségeket* mindenütt dicsérettel emelnek ki az esperesek; de van néhány szomorú eset is; így a *gyulafehérvári* egyházmegyében Vajadon az egyházmegyei vizitációkor egyetlen ember sem jelent meg a templomban, a *kolozsváriban* Botházán semmi élet nincs, a *nagyenyediben* Felvincen még a presbiterium kiegészítésére sem lehet találni felelősségvállaló, kötelességtudó tagokat. A *kolozsvári* egyházmegye 1932-ben érte meg 30 éves fennállását. A közegyházi helyzet — ha a kiemelt fogyatosokkal szemben a jó oldalt is mérlegre vetjük — ezuttal is a küzdelem képét mutatja. Súlyos időket élünk és bűnös emberek vagyunk. De bízunk Abban, aki maga harcol és szenved értünk, kimondhatatlan fohászokodásokkal!

2. Az egyházmegyék közül 1932-ben a *kalotaszegi*, 1933-ban a *nagyszebeni* egyházmegyében tartottam generális vizitációt. Az egyházkerület részéről, mint munkatársaim, mindkét alkalommal *Vásárhelyi* János egyházkerületi főjegyző, *Kádár* Géza közügyigazgató, *Almás* Samu gazdasági és Dr. *Illés* Gyula tanügyi tanácsos aai vettek részt a vizitáció munkájában. Az utóbbi évek alatt kialakult módszerünk szerint a gyülekezetek életét minden irányban a legbehatóbb vizsgálat tárgyává tettük, számbavettük a lelki — belmissziói, iskolai, adminisztrációs és gazdasági élet megnyilvánulását, istentiszteleteket tartottunk, foglalkoztunk a gyermekekkel, ifjúsággal, nőszövetségekkel, gyűléseken tanácskoztunk a presbiteriumokkal, tanácsoltunk, irányt mutattunk, intézkedéseket tettünk. Főtörekvésünk volt a nagy nyomorúság és megpróbáltatások idején a lelkek építése, intés, fedés, tanítás, buzdítás és vigasztalás által. A polgári hatóságokkal és más egyházak vezetőivel, valamint a társadalmi alakulatokkal kerestük és meg is találtuk a szíves és testvéries érintkezés alkalmait. Híveink mindenütt, mint Krisztus küldötteit, megható ünnepélyességgel, szeretettel és vendéglátással fogadtak. Mindkét egyházmegye vezetősége teljes odaadással munkált azon, hogy szolgálatunk gyümölcsözővé legyen a gyülekezetek számára. Minden jóért, amit kaptunk, Isten gazdag áldása fizessen meg mindenkinek, s legyen áldása azon is, amit mi adtunk, a lélek kincseiből.

A *kalotaszegi* egyházmegyében 1932. október hó 8—11 és 14—16 napjain voltam. Ez alkalommal azokat az egyházköz-

ségeket látogattam meg, melyek az 1922-ben tartott generális vizitációból kimaradtak. Ezek voltak: Körösfő, Sárvásár, Gyervásárhely, Magyarlóna, Gyalú, Magyarfenes, Magyar-kapus, Magyarkiskapus, Tordaszentlászló, Magyarléta, Magyargyerőmonostor, Kalotaszentkirály—Zentelke, Magyar-ökereke, Damos, Jákótelke, Ketesd, Bánffyhunad, összesen tizenhét gyülekezet. Az egyházmegye részéről *Bokor Márton* esperes aa. volt mindenkiben készséges, gondos, körültekintő és fáradhatatlan kísérlőnk, támogatónk és tanácsadónk, akihez néhai *Tolcsvay Lajos* főgondnok, *Szász Ferenc* főjegyző és egyes alkalmakkor más lelkészi és világi testvéreink is csatlakoztak. A híres szép erdélyi ősz ez alkalommal megcsalt minket s zivataros, bús fellegek villámai és záporai közt kellett végeznünk munkáinkat, de nem csalt meg a reménység, mely lelkünkben élt a kalotaszegi kálvinista nép iránt. Napfényt és virágot pótoltak a csodálatos népművészet színpompájába és formaélességébe öltözködött gyülekezetek élő kertjei s lelkünknek a súlyos idők okozta aggodalmait elűzték és felderítették azok a lelki fények, melyek olyan gazdagon ragyogtak ennek az ősi magyar-kálvinista szigetnek életében. Gyönyörű régi vagy stílszerűen újított templomaikban forrón zeng a zsoltár, századokon át öröklött templomi rendjük és tradícióik mutatják törhetetlen ragaszkodásukat hitükhöz és nyelvükhöz, bibliai őregeik ékes köszöntői tükrözik a romolhatatlan fundamentumon való bizó megállásukat, mozgékony életrealitásuk és gyermekeik iránti gondos szeretetük biztosítékai a jövendőnek. Sajnos, kevés saját iskoláikban — mindössze négy helyen a tizenhét közül — hűséges, céltudatos és eredményes nevelői és tanítómunka folyik. A lelkészek, közöttük egyre több derék fiatal erő, buzgón végzik hitveseikkel, munkatársakkal a vasárnapi iskolai, ifjúsági, nőszövetségi munkákat s e tekintetben szép újulás, erősödés mutatkozik. A lelkészi irodák mindenütt rendben találtattak, az egyházi épületek is túlnyomó részben s a gazdasági ügyek vezetése is jó. A presbiteriumok ebben az egyházmegyében a legáltalánosabban és a legkomolyabban foglalkoznak az egyházi fegyelemmel és gyakorolják is azt. Néhol szinte túlradiálisak. Némelyik olyan gyülekezetben, ahol az utóbbi évek alatt aggodalmas jelei mutatkoztak a hitbeli és társadalmi romlásnak, határozott javulás mutatkozott. A nagy egyházi közcélokra többségük igen szépen adakozott, így különösen felkarolták a Református Kórházat, melynek javára a sorsjegyakióban s a kórház felszerelésében egyaránt buzgón, a legszebben munkálkodtak.

Ebben az általánosságban felemelő és vigasztaló képen sajnos homályok és foltok is vannak. A templomlátogatás általában csak középszerű, egyes helyeken, mint Magyarlónán, egyenesen csekély. A kalotaszegi nép életét elégtelenítő

bűnök, leányszöktetés, vadházasság, káromkodás, alkoholizmus több helyen burjánzanak, bár néhol már csökkenőben. Majdnem mindenütt nagy mértékben hátrálékban maradtak a lelkészi fizetésekkel és az egyházi rovatalokkal. Sok helyt és esetben a nehéz sors ennek az oka, de még többször csak az ürügye. Szektáskodás is akad. Mindazáltal az öntudatos küzdelem a bűn ellen kétségtelenül folyik s a lelkészek és presbiteriumok mind határozottabban és eredményesebben munkálnak azon, hogy Kalotaszeg népe diadalmasan vívja meg a harcot jövődjéért.

Nagyon sajnálom, hogy nincs módomban e helyen egyenként foglalkozni ezekkel a kedves szép gyülekezetekkel, s meg kell elégednem annak összefoglaló megállapításával, hogy a kalotaszegi egyházmegyében bölcs és erélyes vezetés mellett, az órállók és a gyülekezetek mind fokozottabb öntudatossága és munkája folytán, bizó reménységgel nézhetünk a jövődbe: ez a lelkiekben gazdagon megáldott, testben-lélekben erőteljes, nehéz sorsával bátran viaskodó harmincezer magyar református lelket egyesítő nép Anyaszentegyházunknak egyik legszilárdabb tartóoszlopa marad minden időben. Vizitációnk végén lelkészi értekezletet tartottunk, melyen nemcsak a meglátogatott egyházközségek, hanem alig egy-két kivétellel az összes gyülekezetek lelkészei megjelentek és itt megbeszélve a vizitáció tanulságait és egyéb közegyházi ügyeinket, megerősítettük egymásközött a szeretet és bizalom drága kötelékét. Szívbeli örvendéssel tapasztaltuk a kalotaszegi lelkészi testület komoly, odaadó törekvését a mai rendkívüli helyzetadta óriási feladatok egyöntetű teljesítésére és hisszük, hogy ők is meglátták bennünk azt a készséges testvéri följánlközást, mellyel munkában, szenvedésben, jóban és rosszban együtt akarunk velük vitézkedni Anyaszentegyházunk és népünk életéért.

A tanulságokban gazdag vizitáció gyönyörű koronája volt az október 16-án Bánffyhunyadon, Bokor Márton esperes aa. hatalmas, szép gyülekezetében megtartott *kalotaszegi református nap*, melyen nemcsak a bánffyhunyadi hívek, de a környék gyülekezetei is nagy táborba seregelvén össze, az istentiszteleten, az ifjúsági konferencián, a református nagygyűlésen valóban lélekemelő bizonyágtétellel tett hitvallást Kalotaszeg népe ősi hitének és kultúrájának forró szeretete és hűséges megtartása felől.

A *nagyszebeni egyházmegyét* 1933. május hó 14—21. és június hó 7—14. napjain látogattam meg, és pedig egy-két megközelíthetetlen szórvány kivételével a maga négy várme gyére terjedő egészében és teljességében. Hosszú és sokszor vizsontagságos útunk vonala meghaladta a kétezer kilométert. A meglátogatott gyülekezetek voltak: Medgyes, Magyarpéterfalva, Szancsal (szórvány), Hosszúaszó, Mikeszásza,

Kiskapus (filia), Balázstelke (filia), Póctelke (filia), Kükül-
lőalmás, Somogyom (filia), Bürkös, Szentágota (szórvány),
Fehéregyháza, Segesvár, Sárpatok (filia), Héjjasfalva, Sárd
(szórvány), Bun, Alsórákos, Fogaras, Sárkány (szórvány),
Halmágy (szórvány), Kóbor, Dombos, Nagymoha, Pusztacze-
lina (szórvány), Oláhújfalú, Nagyszeben, Talmács (filia),
Nagydisznód (filia); Vízakna, Alamor, Mihályfalva, össze-
sen *harminchárom* gyülekezet. Az egyházmegye részéről *Szo-
tyori* Lajos esperes, gróf *Bethlen* Bálint gondnok, *Farkas*
Károly főjegyző és dr. *Apáthy* Gyula egyházkerületi képvi-
selő jártak velünk a legnagyobb szeretettel, gondoskodással
és valóban értékes támogatásukkal tették lehetővé, hogy az
egyházmegyét minden tekintetben alaposan megismerjük.
Héjjasfalván az udvarhelyi, Alsórákoson az erdővidéki egy-
házmegyék vezetősége is megjelent, hogy munkánkra Isten
áldását kívánja. Fogadják érte hálás köszönetünket! — A
nagyszebeni egyházmegye 13.000-nyi magyar református lelke
óriási területen szétszórva, egymástól messze elszakított szí-
zeteiken, sokszor csak fészkekben meglapulva éli a maga
nehéz, küzdelmes, sokszor tragikus életét. Ezen a missziói terü-
leten a legváltozatosabb típusú és életlehetőségű gyülekeze-
teink vannak; Medgyesen, Segesvárt, Nagyszebenben és Fo-
garason az idegen városokban élő, tipikusan városi kisebbsé-
get alkotó polgárság sajátos helyzetét tükrözi az egyházi élet
is, egyébként egymástól is különböző életformákban és nivón;
Magyarpéterfalva, Fehéregyháza, Héjjasfalva, Alsórákos,
Nagymoha, Bun zárt népi gyülekezetek, megint mind egy-
mástól is elütő jelleggel; Bürkös, Kóbor, Nagymoha, Oláhúj-
falú a régi kismemesi gyülekezetek emlékei; a többi az egykori
udvarok körül alakult zsellér-munkás élet képét őrzi, már
pusztulóban és végre ott vannak a kis szórványok ijesztő ma-
gányukban, sötét éjszakában füstölgő gyertyabelekként, vi-
szont egy-egy gyártelep körül frissen, dúzzadó erővel ser-
kenve ki a földből, mint fiatal cserjés. Ezen a változatos és
óriási munkamezőn csak nagyon öntudatos, forró szeretettől
égő vezetők és őrállók képesek egységet, összefogó munkát,
élő egyházi közösséget teremteni és fenntartani. Fájdalom, az
egyházmegye buzgó főgondnoka *Szalántzy* Jenő aa. betegsége
miatt nem lehetett velünk, de tudjuk, hogy ő ilyen és erre ter-
mett vezér; az esperes és a gondnok aai pedig minden gyüle-
kezetben látható és tapasztalható nyomait hagyták mindent
ismerő és számontartó szeretetüknek s legközelebbi munka-
társaik is ugyanettől a lélektől áthatva dolgoznak velük. Az
egyházmegye élete két tengelyen fordul: az iskolai munkán
és a szórványgondozáson, amit a gyülekezetek helyzete ma-
gyaráz. Nagy elismeréssel kell megemlékezni az *iskolákban*
folyó munkának mind egyházmegyei vezetéséről, mind magá-
ról a tanítási részéről. Medgyesen, Segesvárt, Nagyszeben-

ben, Fogarason, Bürkösön, Nagymohán, Alamoron, — a különböző viszonyok, helyzet és lehetőségek szerint — de kitünő iskolák vannak és elsőrangú tanítási munka folyik. A többi helyeken vannak fogyatkozások, személyiek vagy dologiak, de egy sincs eredménytelen vagy épen rossz. A *szórványgondozás* Talmácson szép kezdetből kibontakozva, biztatóan halad, a messzi kis fészkekben azonban az eszközök fogyatékosága miatt inkább csak óhajtás és ritka alkalom, bár a jóakarát és erőfeszítés nem hiányzik. A *belmissziói munka*, különösen a városokban és nagyobb gyülekezetekben, szépen virágzik, van azonban néhány kis gyülekezet, ahol elől kellene kezdeni mindent. A *lelkipásztorok* nagy többsége lelkiismeretes, hűséges munkát végez, némelyik kiváló sikerrel is, — vannak, akiknek rettentő harcot kell vívniok a közönnnyel és nyomorúsággal. *Egyházi épületeik* legnagyobbbrészt rendben vannak, sok a szép, helyenként az új vagy megújított templom, néhol, mint Domboson és Bunban, szomorú romok meredeznek. Az *anyagi ügykezelés és az anyagi helyzet* — a rettentő viszonyokhoz képest — szinte meglepően jó, — persze azért nem egy helyt, a nyomorúság és a válság képét mutatja. A gyülekezetek közül a nagymultu, gyönyörű, de megviselt templomu Vízakna élete és helyzete válságosnak, betegnek találtatott. Az a meggyőződésünk, hogy új ekével új ugarat kell ott szántani.

Az összbnyomás nem egységes. A városi gyülekezetek határozottan eleven, mozgékony, friss életet mutatnak, itt gyülekezeteink Istennek hála tisztában vannak helyzetük előnyeivel és hátrányaival és kemény energiával kapaszkodnak bele az élet kerekébe. A megyesi gyülekezet nagy tempóval fejlődik, a nagyszebeniben pompás rend és elevenen lüktető egyházi élet virul, a fogarasiban a nagy múlt öntudata s az anyagi és szellemi ügyeket egyként rendbentartó gondosság uralkodik, de állapota inkább konzerváló, mint fejlődő, a segesvári gyülekezet életét pedáns rendszeretet és kemény munka irányítja. Népi gyülekezeteinkben is mindenütt van sok jele az élniakarásnak és tudásnak, így az alsórákosi nagy gyülekezet például a maga büszkeségében és tempósságában határozottan szívmelegítő képet mutat, — de ezek a gyülekezetek osztoznak falusi gyülekezeteinkkel azok általános hibájában is, hogy tudniillik az egyház iránti áldozatosságban és kötelezettségben nem elég buzgók és odaadók. Meghatók a kis filiák és szórványok. Sohase felejthetjük el a kis balázstelki gyülekezet örömét, mely önerején alkotott szép új templomkájához harangért esedezett és azt egyelőre ígéletben megkapván, örömkönnyeket sírt. Azóta már zeng is a kis harang. És örökre lelki szemeink előtt fognak állani azok a nehézsorsú, árva, komor magyar reformátusok, akik húszan—ötvenen—százan egy-egy magányos völgyben vagy hegyen szinte álmoként

néztek minket s mielőtt még ajkunk megnyilhatott volna Jézus Krisztus evangéliumának magyar izenetére, kemény, fekete arcukon már patakzott a kimondhatatlan érzések könnye.

És láttunk elnémuló ajkakát, haldokló megértést, utolsó szalmaszál felé nyúló kezeket, pusztuló romokat és pusztán maradt templomokat is... De mindent összevéve, az élniakarás, a hit és a reménység föllángolása az erősebb, az uralkodó, a végső látomásunk a nagyszebeni vizitációról.

Mint hogy ezen a területen különös jelentősége van, kötelességem megemlíteni, hogy az állami hatóságok fejei, a különböző egyházak vezetői, a társadalmi alakulatok képviselői megkülönböztetett ünnepélyességgel, impozáns számban és a legközvetlenebb szívességgel fogadtak és vettek részt ünnepségeinken. Szász evangélikus lelkészek több helyt adták át templomaikat istentiszteletünk megtartására, maguk is gyülekezeteikkel együtt résztvéve azon, Szásztyukos tiszta német lakossága ünnepi díszben fogadott lelkészével élén, ősi temploma körül s lovasbanderiummal jött elénk nagy távolságra s kísért át Kóborra. Nagyszebenben a szász evangélikus jüspök Úr, Dr. V. Glondys résztvett templomi ünnepségünkön s helyettese, valamint a szász egyházközség más vezetői állandóan lekötelezően szíves módon velünk voltak ottartózkodásunk minden mozzanatában. A megyék prefektusai és a városok polgármesterei szintén a legnagyobb szívességgel támogatták munkánkat. Megéreztük hát Erdély népeinek sorsközösségét és az evangélium békességének örömét. Adná Isten, hogy a hétköznapok porát is átlengje és megtisztítsa ez a szellem!

A vizitációt Medgyesen *lelkészi értekezlettel* fejeztük be. Szívből óhajtottuk és óhajtjuk, hogy látogatásunk a teljes összhang és együttműködés áldását munkálja a nagyszebeni egyházmegye őrállói és munkásai között! Mi azzal a hittel és reménységgel jöttünk el, hogy ezen a nagy és nehéz munkamezőn Isten kegyelme nem hagyja el és megtartja anyaszentegyházunkat és népünket a maga dicsőségére.

3. Mult közgyűlésünk óta eltelt két év alatt, amennyire ezt a felhalmozódott közügyek engedték, nagy lelki örömmel igyekeztem *egy-egy gyülekezetekben* az evangélium lelki kenyerével és itálával szolgálni hiveinknek. Mélyen éreztem, hogy erre sohasem volt akkora szükség mint ebben az időben, a testi és lelki megpróbáltatások, az egész világot megmérgező destruktív törekvések és a megrendítő kísértések ez apokaliptikus táborjárásában. *Kolozsvár* templomaiban és az akadémiai istentiszteleteken, valamint más egyházi alkalmakkor tizenöt esetben hirdettem az igét, *magyarországi* hittestvéreink körében, távol minden politikai vonatkozástól, a tisztán lelki — evangéliumi kapcsolatok erősítésére Budapesten, Pécsen,

Szekszárdon, Sárospatakon, Miskolcon 1932. márciusában tizenkét alkalommal tartottam istentiszteletet és evangéliumi előadást. *Felsőboldogfalván* néhai Bíró Áron ötvenéves lelkeszi jubileumán, *Székelyudvarhelyen* iskolalátogatás alkalmával, *Parajdon* vallásos estélyen, *Egerbegyén* a megújított templomban, *Zabolán* kultúrházavatáson, *Vajnafalván* templomszentelésen, *Kovásznán* vallásos estélyen és lelkeszi értekezleten, *Bádokon* templomszentelésen és vallásos estélyen, *Marosvásárhelyt* a Református Otthon felavatásán és virágvasárnapján, *Magyarláposon* iskolaszentelésen és vallásos estélyen, *Tordatúron* harangszentelésen és vallásos estélyen, *Dicsőszentmártonban* templomszentelésen és vallásos estélyen, *Sepsiszentgyörgyön* huszonöt éves érettségi találkozó alkalmával, irodalmi estélyen és lelkeszi értekezleten tartottam istentiszteleteket, előadásokat, beszédeket, ezek által 52 alkalommal szolgálván az igével.

A *nőszövetségek* áldott munkájában ez idő alatt is igyekeztem intenzíven résztvenni, tanácsadással, irányítással, tanítással, lelki építéssel szolgálván, hogy ez a nagy és szent mozgalom minél jobban betölthesse hivatását egyházunk, népünk megújításában, gondozásában. Résztvettem a nőszövetség egyházmegyei tagozatainak *elnöki* konferenciáján Kolozsvárt, 1932 március 2—5. és 1933 április 24—27. napjain, amelyeken az egész egyházkerületben folyó munkáról történt beszámolás és programadás s amelyek így mintegy a vezérkar legfontosabb összefüvetélei voltak. Ezekkel a konferenciákkal kapcsolatosan esténként előadásokat tartottam. Az egyházmegyei tagozatok közül az *udvarhelyi*, a *hunyadi*, a *küküllői* egyházmegyék nőszövetségeinek konferenciáin, közgyűlésein vettem részt s igyekeztem az ottani feladatokra rávilágítani és buzdítani őket. Természetesen különös gondomat képezte a *kolozsvári* nőszövetség életének figyelemmel kísérése, választmányi és közgyűlésein való részvétel, a vezetőség tanácskozásain való közreműködés és jótékony intézményeink látogatása által. Ezeken kívül egyes alkalmakkor ige hirdetés és előadások tartása által szolgáltam a *kolozsvári* nőszövetségnek három, a *székelyudvarhelyinek* három, a *székelykereszturinak* két, az *egerbegyinek* egy, a *brassóinak* 2, a *szászvárosinak*, *vajdahunyadi*nak, *hátszeginek*, *dévainak* 1—1, a *marosvásárhelyinek* három izben, összesen huszonhét-szer.

A megalakuló *férfiszövetségek* megindulásában szintén volt alkalmam közreműködni, részt vévén 1932-ben a *székelyudvarhelyi* és *kolozsvári* férfiszövetségek alakuló közgyűlésein, s a *Rikánbelüli négy egyházmegye* Kovászán tartott előértekezletén és propaganda-gyűlésén; 1933-ban pedig a *kolozsvári* és *dicsőszentmártoni* férfiszövetségnek tartottam előadást s jelen voltam *Sepsiszentgyörgyön*, a *Rikánbelüli*

négy egyházmegye férfiszövetségének tényleges megalakulásán és nagygyűlésén, ez év június 25-én. A *belmissziói konferenciák* közül 1932-ben a *vasárnapi iskolai és ifjúsági vezetők nagyenyedi* és a *leányszövetségi vezetők kolozsvári konferenciáján*, 1933-ban pedig az *Ifjúsági Keresztyén Egyesület vezetői és teljes konferenciáján* vettem részt és szolgáltam.

Kibeszélhetetlen, Főtiszteletű Közgyűlés, az a sok különféle s mégis lényegében annyira egységes benyomás, melyet a szolgálatok során egyházkerületünk lelki képéről szerezhettem. Megrendülve láttam Hunyadmegye elszigetelt gyülekezeteiben, messze távolságokból összeseregleni az igére szomjazó lelkek csapatait s a kiolthatatlan lángot, mely a szívekből felcsapva, melengeti a szenvedő anyaszentegyház dermedt tagjait. Akik velem voltak sohase fogják elfelejteni azt a látványt, mikor a ragyogó őszi vasárnapon Zabolától Kovásznáig, mint színes patakok, áradtak lefelé a székely hegyek alól szekereken és gyalog a férfiak és asszonyok, ifjak és leányok ezrei a vajnafalvi templomszentelésre és a református nagygyűlésre s a hatalmas kovásznai templomban a légydöngését is meg lehetett hallani abban az áhitatos figyelemben, amellyel több ezer lélek tárult a beszédekre, míg odakünn széles gyűrűben hallgatózott a nyitott ablakokon kihangzó igére a kinnszorultak legalább ugyanakkora serege. De bárhol jártam is, egyedül vagy munkatársaimmal, kicsiny vagy nagy gyülekezetekben, a lelkek serege mindenütt igazságra éhezett és szomjuhozott s felindult a szeretet munkáira. A szó elrepül, az élet bizonyára fakóra sápasztja az ünnepnapok fényét, de hinnünk kell és hisszük is, hogy Idvezítőnk tanítása szerint az Ige hulló magjából „némely a jó földbe esék” és terem harminc, hatvan és százannyit. Isten iránti hálával egyet megszabad állapítanom és bele szabad írnom e fekete évek történetébe s ez az, hogy az *erdélyi magyar reformátuság nem volt közönyös és álmos az Isten Igéje iránt*. Valóban tapasztaltuk, láttuk azt a félelmes és felemelő jelenséget, hogy a lelkek még egyszer odafordultak, kíváncsian csak, vagy talán kétségbeesett reménykedéssel, de odafordultak az evangéliumhoz, feleletért kinzó kérdéseikre. Isten szolgálói, ti mindnyájan lássátok meg, hogy *általatok* szól a felelet és ti vagytok a felelősök, hogy tisztán és igazán adjátok át azt a várakozóknak! Én még láttam ez években is örvendezni népünket templomépítés, iskolaépítés felett, testvéri összeseregelésben, közös célok keresésében s ezért hirdetem, hogy a kegyelem ideje nem mult még el!

IV.

Iskolai és nevelési ügyek.

1. Az 1932 és 1933 években a következő *iskolalátogatásokat* végeztem: 1932 február 22-én meglátogattam a *bucurestii* iskolát. Négy saját tanerőnk és egy óraadó végzik a tanítás munkáját. Mind a hat osztályt megvizsgáltam a tanügyi tanácsos aa.-val. A tanítás minden osztályban és minden tárgyból jó és eredményes. Különösen szép eredményt mutatott az első osztály. A gyermekek általában szépen írnak, olvasnak, szavalnak és beszélnek. A négy teremben kétszázhet gyermek volt elhelyezve. Az iskola nagy misszióját áldásosan végzi. Fenntartásának és kormányzatának legjobb módja azonban még tanulmányozás tárgya.

1932 április 25—29. napjain a *székelyudvarhelyi* kollégiumot vizsgáltam meg az egyházkerületi vizsgáló-bizottsággal. A kollegium *fiú-internátusi* tagozatában akkor már csak tizenhét tanuló volt, úgy hogy ez az intézmény nem volt tovább fenntartható. A *tanítónőképző* ezalkalommal is a legörvendetesebb tapasztalásokat adta számunkra úgy a tanórákon, mint az ifjúság ünnepélyén, az ifjúsági konferenciákon s tanári karral és előljárósággal folytatott tanácskozásokon. Minden magán viseli és hirdeti *Váróné Csathó Gabriella* igazgatónő kitünő és gondos vezetésének harmonikus eredményeit. Az előljáróság alaposan és szeretettel vezeti az intézet ügyeit. A tanári kar kiváló pedagógiai és didaktikai munkát végez. Az előljáróság akkor még csonka volt, kiegészítése a női tagokkal is, ezen a közgyűlésen fog megtörténni. A tanári kar maximális óraszámmal dolgozott s bár a szaki arány javult, a tanszékek végleges elrendezése még nem volt befejezve. Az intézetnek kétszáznyolevanhárom növendéke volt, egész kis sereg, amely csinos és rendes intézeti ruházatában és pompás fegyelmességével meglepően kedves és jó benyomást tesz. A növendékek közül kétszázhuszonkettő volt református, közte negyvenöt papi, negyvennégy tanítói és nyolc tanárgyermek. A mintaszerű internátusban százkilencvenöt növendék lakott. A nevelési és tanítási nivó folyton emelkedő, a módszer összhangzatos és jó. Többek között igen szép pedagógiai, vallástani, magyar- és románnyelvi, történelmi, természettudományi és torna-órákat láttunk. Írásbeli dolgozataik szépek és jók. Az intézet növendékei az egész országban a legkiválóbb képesítővizsgai eredményt érték el. A vallásos nevelés munkája is egyre mélyülő, a lelkesztésképesítő vallástanárnő alkalmazása beváltotta a hozzáfűzött eredményeket. A gyakorló iskolában is megfelelő eredményt találtunk. A konviktusi ellátás tápláló és elégséges. Nagyon

sok volt a növendékek díjhátráléka, de a költségvetés egyensúlyát a központi segély biztosította. Az épület, a berendezés, az egész környezet céltudatos gondossággal szolgálja feladatát s nagyban hozzájárul ahhoz, hogy az intézet külsőleg is minden tekintetben a modern nevelés céljait reprezentálja. A magam részéről fölhivtam a figyelmet arra, hogy ez a legjobb és legöntudatosabb nevelő intézetünk keresse a kapcsolatot többi leányiskoláinkkal, hogy együtt biztosítsák nevelésünk közös, egyöntetű és eredményes kifejlesztését. Nekem az a meggyőződése, hogy a tanítónői hivatásra való nevelés mellett ez az iskola nagyon alkalmas arra is, hogy a nem pályára készülő leányainknak kívánatos műveltséget és nevelést adjon s igen helyes volna, ha a tanítónői pályára készüők megszigorított és számban korlátolt előkészítése mellett, más feltételekkel és követelményekkel fölvennénk ide csupán műveltséget és nevelést igénylő leányainkat is.

1932 szeptember 20—21-én meglátogattam a Dániel Viktor és felesége kiváló vezetése alatt működő *brassói* kereskedelmi iskolát, a kereskedelmi női tanfolyamot, a leánygimnáziumot és az elemi iskolákat. Az intézetek vezetése, a tanítás és nevelés munkája mindenütt lelkiismeretes, gondos és eredményes. Az elemi iskoláinknak háromszázhatvanegy, a leánygimnáziumnak százhuszonhárom, a kereskedelmi fiúiskolának negyvenhárom és a női tanfolyamnak tizenöt növendéke volt akkor. Megtekintettük, mint látogatásunk egyik fő tárgyát, a kereskedelmi iskola épülőfélben levő új otthonát. Mint tudvalevő, az építést már régebben megkezdettük, de a gazdasági válság miatt félbe kellett hagynunk. Az épület akkor már tető alatt volt, kitűnően épített, masszív, jóbeosztású, igen célszerű alkotásnak láttuk. Azonban úgy belső mint külső kiképzése félbe volt hagyva. Az előljárással folytatott tanácskozás után, miután kitartásra és reménységre bizdítottuk a vezetőket és tanárokat, azzal távoztunk, hogy ezt a megkezdett művet abbahagyni nem szabad. Isten nagy kegyelméből azóta, megfeszített erővel tovább is folytattuk az építkezést, az iskola ebben a tanévben már az új épületben kiképzett tantermekben működik s reméljük, hogy sikeresül fog a többi részek és az internátus befejezése is, ezalatt a tanév alatt. Itt jelentem örömmel, hogy a kereskedelmi iskola a múlt hónapban 75082—1933 szám alatt megnyerte nyilvánossági jogát is, egyelőre csak e tanévre ugyan, de reméljük, hogy az építkezés befejeztével úgy tudjuk az összes ügyeit rendezni, hogy állandóan meg is fogja tarthatni azt.

1933 április 3—8. napjain a *marosvásárhelyi* kollégiomot, a leánygimnáziumot és elemi iskolákat látogattam meg az egyházkerületi vizsgáló-bizottsággal. Az óralátogatások,

ifjúsági konferenciák, előljárósági és tanárkari tanácskozások alapján a következő eredményeket szürtük le. A főgimnáziumnak háromszázötvenegy növendéke volt, kétszázkilencvennégy református s közte huszonöt lelkészi és huszonegy tanítófiú. A bennlakók száma százhat. Az épületnek főleg az internátusi része renoválásra szorul. Az előljáróság, élén dr. *Bernády György* kitünő főgondnokával, a legnagyobb gondal és szeretettel vezeti az intézet ügyeit. *Nagy Endre* igazgató mintaszerűen végzi kötelességeit. A tanári kar szakaránya rendezendő. A valláserkölcsei nevelés és tanítás jó, a tanulmányi nivó átlaga közepes. Főleg a magyar helyesíráson és a klasszikus nyelvek tanításán kell javítani. Az ifjúsági könyvtár a magyar irodalom szempontjából kiegészítésre szorul. Több tanárunk értékes tanítási munkát végez. Ének, rajz, kézimunka-tanítás jó eredménnyel folyik. A fegyelmezés módját egységesíteni kell. Az intézet gazdaságilag nehéz helyzetben van, saját vagyona és jövedelmei nem tarthatják fenn. A központi segély azonban itt is egyensúlyba hozta a költségvetést.

A kollégium *elemi iskolájában* 158 gyermek tanul, a tanítás és nevelés munkája és eredménye kitünő.

A *leánygimnáziumban*, *Rakssányi Aranka* kiváló igazgatása alatt 174 növendék tanult, ebből 153 református. Bár a tanárok szakbeosztása rossz, a tanítás eredménye kitünő. Az iskola adminisztrációja mintaszerű. A leánygimnáziumban *elemi iskola* is van, éspedig 157 tanulóval. Az épület szűk ahhoz, hogy ezt az iskolát is be tudja fogadni. A tanítás itt is szép eredményt mutatott fel.

A leánygimnázium és elemi iskola gazdasági helyzete az egyházközség válságos anyagi állapota miatt rendkívül súlyosnak látszott. Az elemi iskolai tanítónők fizetésével el voltak maradva. Azonban megállapítottuk, hogy ha az egyházközség ügyei rendeződnek, e szép, nagymultu és feltétlenül életszükségletet jelentő iskoláját, kisebb központi segéllyel minden nagyobb nehézség nélkül sikerül fenntartania.

2. Legutóbbi püspöki jelentésemben volt szerencsém fölhívni a Főtiszteletű Közgyűlés figyelmét arra a nagyfontosságú misszióra, melyet nőnevelésünk terén kolozsvári *Szeretetházunk* van hivatva betölteni. Ismertettem az intézet kibővítése, berendezése, szervezeti újjáalkotása és belső életének megújítása terén az Előljárósággal karöltve végzett munkát. Örömmel jelenthetem, hogy az eltelt két év alatt az intézet, Előljáróságának valóban lelkiismeretes vezetése alatt, *Benkő Ágnes* igazgatónő odaadó munkája és *Nagy Gerő* gazdasági igazgató gondos tevékenysége folytán nagy lépésekkel haladt előre abban az irányban, hogy valódi református nőnevelőotthonná lehessen. Most már a szellemi és anyagi vezetés s az intézet belső lelki légköre tekintetében teljes megnyugvás-

sal nézhetünk jövője elé. Még megvalósításra vár azonban, főképen a leánygimnáziumi növendékek tanulmányi vezetésének érdekében, a nevelői testületnek olyan fokozatos átalakítása, mely az intézet nivóját ebből a szempontból is kifogástalanná és versenyképesé teheti, hogy a szülők teljes megnyugvással lehessenek gyermekeik tanulmányi ellenőrzése és támogatása felől is. Erre az én véleményem szerint kiváló lehetőséget nyújt az a körülmény, hogy több olyan szakvizsgát tett tanárnőnk van, akik bár egyházi ösztöndíj vagy segélyezés birtokában végezték pályájukat, tanári állásokba elhelyezkedni nem tudnak. Közülök bizonyára ki lehetne választani olyan alkalmas egyéneket, akik erre a munkára minden tekintetben megfelelők lennének s maguknak is biztosíthatnák hivatásukhoz illő kenyerüket. Ez esetben az intézet tanulmányi munkáját tényleg a legmagasabb képzettségű szakerők láthatnák el, míg a házvezetési, ápolói és közvetlen gondozási teendőket továbbra is a diakonisszatestvérek végeznék, akiknek az intézet életébe való mind fokozottabb bekapcsolódása felettébb kívánatos. A nevelői munkának ilyen átformálása abból a szempontból is nagyon helyes lenne, hogy a Szeretetház kapcsolatait a *leányfőgimnáziummal* bensőleg elmélyítené és megszilárdítaná s így ez a két nőnevelő-intézet testvérintézeté lehetne a szó igaz értelmében. Mert a tény az, hogy bár leányfőgimnáziumunk a maga tanintézeti munkáját kiválóan végzi s néhány ünnepélyén való részvétel alkalmával őszintén gyönyörködtem növendékseregének intelligenciájában és készségében, mégis internátus nélkül munkájának egy fontos ága marad végezetlen; önálló internátus építéséről pedig sajnos a jelen körülmények közt nem lehetvén szó, e tekintetben a Szeretetházzal való harmonikus kapcsolódása mutatkozik a leghelyesebb és legkeresztülvihetőbb megoldásnak. A magam részéről kész vagyok mindkét intézet előljáróságával együttműködni ennek a kapcsolatnak létesítésén.

3. *Teológiai* fakultásunk előljáróságában nem történt személyi változás; tanári és tisztviselői karában az 1932 július 1-től kezdődő öt éves ciklusra az officiumok eloszlása változott meg, igazgató dr. Imre Lajos, gazdasági felügyelő dr. Gönczy Lajos, internátusi-konviktusi felügyelő dr. Nagy Géza, könyvtáros dr. Tavaszy Sándor addigi igazgató lettek, intézeti orvossá és egészség-tanórára a tragikusan elhunyt dr. Török Imre helyébe az előljáróság dr. Koronka Istvánt választotta.

A hallgatók létszáma az 1931—1932. év első felében 168 rendes, 21 rendkívüli. második felében 189; az 1932—1933 tanév első felében 174, második felében 173 hallgató. Az 1932—33. év végén e létszámban 105 erdélyi (5 nő), 28 királyhágómelléki (2 nő), 2 magyarországi, 4 jugoszláviai, 14

ágostai evangélikus (8 rendkívüli), 4 tanárjelölt volt. Külföldön 1931—32-ben 8, 1932—33-ban 6 növendék tanult. Az erdélyi hallgatók létszáma igazgatótanácsi rendelettel korlátozva van, az első évre csak tizenöt férfinövendék vehető fel; jelenleg még a negyed év létszáma aránylag magas, (28), de a jövő 1934—35 iskolai évre már az összlétszám 60—70 erdélyi növendékre fog lecsökkenni, ami egyelőre meg fog felelni a lelkészi állásokban várható üresedéseknek. Ma még az a helyzet, hogy az utóbbi évek túltermelése folytán 15—20 fiatal lelkész van állás nélkül s mivel nem lehetetlen, hogy a lelkészi állások számában is apadás fog beállani, ezt a lecsökkentett létszámot még évekig célszerű lesz fenntartani.

Az intézet anyagi állapota az államsegély hátrálékbanmaradása és lecsökkentése folytán most is nagyon nehéz, költségvetését csak nagy nehézségekkel lehet egyensúlyban tartani. Kénytelen az intézet tovább is fenntartani a leckepezészedést. A hallgatók segélyezésére 1931—32-ben 81.676 leít, legatumok révén 745.255 leít, 1932—33-ban 124.775 leít, legatumok által 636.563 leít juttatott az intézet. Így egy hallgatóra átlag 4800 lei segély jutott. A régebbi mértékhez képest (5788 lei) ez csökkenést jelent. Az internátus-konviktusnál a díjhátrálék az 1932—33. tanév végén 115.992 leivel kevesebb volt, mint egy évvel előbb, de még mindig elég sok: 352.793 lei, jóllehet a díjak leszállítottak. Az ifjúság nehéz helyzetén társadalmi akciók, köztük kolozsvár-hidelvei családok és a Férfiszövetség és Nőszövetség igyekeztek jószívvel segíteni.

A súlyos gazdasági helyzet miatt az épületet — bár most már teljes egészében saját célját szolgálhatja — még nem sikerült minden tekintetben úgy berendezni, hogy a tanítás és nevelés kívánalmainak hiánytalanul megfeleljen, ez a feladat a közeli jövőre maradt.

A tanfolyam mindkét tanévben zavartalanul folyt le. A bevezetett nyári munkaprogrammokat a hallgatók lelkiismeretesen és alaposan végezték el, többen jutalomban is részesültek. A lelki nevelést akadémiai istentiszteletek, estélyek, konferenciák, praecések, bibliaórák, ünnepélyek szolgálták, melyek az intézetnek a társadalommal való kapcsolatát is sikeresen mélyítették.

Az ifjúság magaviselete ellen komolyabb kifogás nem merült fel. A tanulási eredmény az 1931—32 évben: jeles, félvényként 21—18, jó 67—43, elégséges 67—65, 1 tárgyból elégtelen 4—1. Kollokviumaival az év végére egy vagy több tárgyból 56 ifjú maradt el. Az 1932—33 évben (kisebb létszám mellett) jeles 20—6, jó 57—50, elégséges 61, elégtelen 4—1. Kollokviummal elmaradt 33. A kollokviumi elmaradások részben annak tulajdoníthatók, hogy az intézeti tartozásokkal hátrálékosok nem kollokválhattak. A tanulási eredmény tehát jónak mondható.

Az intézeti és lelkészképesítő vizsgálatok eredménye általában megnyugtató, egyes tárgyakból örvendetesen és állandóan emelkedő. Teológiai magántanári vizsgálatot *Borbáth* Dániel és *Nagy* András lelkészek tettek, kiváló bizonyosságát adván készülségüknek és a tudományos munkára való rátermettségüknek. Vallástanári vizsgát tett kitüntetéssel dr. *Musnai* László esperes-lelkész. Az intézet *tanári kara* úgy irodalmi munkássága, mint az egyházi életben való sokféle szolgálatai által ez idő alatt is öregbítette az intézet nagy tradícióinak dicsőségét s azt a szellemi és erkölcsi tekintélyt, melyet főiskolánk évtizedek óta változatlan elismerés mellett reprezentál Anyaszentegyházunkban.

A magam részéről az előljárósági üléseken, építő alkalmon, ünnepélyeken, istentiszteleteken és vizsgálatokon való részvétel és közreműködés mellett a teologus ifjúság konferenciáin, s a tudományos teológiai konferencián is szolgáltam az intézet nevelő és öntudatosító munkáját. Igen fontos és termékenyhatású kezdeményezés volt az a két tanári nevelői konferencia, melyeket ez év május hó 2-án és június hó 23-án tartottunk, ahol közvetlenül és bizalmasan beszéltük meg az intézet tudományos, didaktikai, nevelési kérdéseit, az ifjúság életének jelenségeit és annak szükséges irányítási módjait, valamint az adminisztrációs s gazdasági jellegű problémákat is. Csak Isten iránti hálával említhetem meg a fősztületű Közgyűlés előtt azt a teljes testvéri és munkatársi összhangot, mely köztem mint az intézet tanulmányi felügyelője és az intézet tanári kara között e két év alatt mindenkor zavartalanul fennállott s szívből reményelem, hogy továbbra is fenn fog állani, kétségtelen javára a lelkésznevelés döntőfontosságú missziójának.

Ennek a teljes együttérzésnek tudatában kívánok továbbra is közreműködni az intézet munkájában úgy a tisztét hűségesen végző Előljárósággal, mint tanártestvéreimmel együtt.

Évről-évre növekvő benső örömmel látom ennek a munkának komoly és gyarapodó kibontakozását s nincs hőbb óhajomásom, mint az, hogy a teológiai fakultás eszményei és céljai s a gyakorlati lelkipásztori munka között az egészséges és gyümölcsöző kontaktust megvalósulni lássam. Nem szeretném olyan igazán ezt az intézetet, amelyhez saját életem legvirágzóbb éveinek feledhetetlen emlékei fűznek, mintahogy szeretnem kell, ha meg nem említeném, hogy nevelői munkájában a saját meggyőződésem szerint, melyet az élet parancsszava alakított ki, van egy hiányosság. Igaz, hogy ez a hiányosság általános fogyatkozása a mi egyházi életünknek s főleg lelkészi testületünk életének. Nem látjuk még elég világosan és kényszerítően, hogy korunk, világunk, környezetünk, életviszonyaink mennyire sürgetően követelik annak a vitézkedő

anyaszentegyháznak fölvonulását, amelyben az evangéliumi százados katonai lelkülete és hite uralkodik: „Én is hatalmaság alá vetett ember vagyok és alattam is vannak vitézek.“ A teológiáról kikerült ifjúság egy része — a világi ifjúság tekintélyt nem ismerő, önkénytes alárendelést, önfegyelmet, engedelmisséget tagadó és megvető szellemében — vagy nem tud, vagy nem akar szakítani a liberális individualizmus lelkével s nem képes beleilleszkedni a szolgálat és fegyelem rendjébe. Ezek az ifjú emberek egyházi felettes hatóságaikkal szemben teljesen tájékozatlanok az érintkezés, a szolgálat, az engedelmisség formáiban is, lényegében is. Teljesen félreértik az evangéliumi és lelkiismeretbeli szabadság elveit. A szabadosságnak, a fegyelmetlenségnek, egyénieskedésnek, formátlanságnak, rendetlenségnek ez a neveletlen szelleme és a kálvinizmus heroikusan fegyelmezett szelleme között semmi közösség nincs. Az evangélium, a Kijelentés világa egyetlen pontján sincs ellentétben, sőt minden vonatkozásban egyenesen megköveteli Jézus Krisztus jó vitézeinek önkénytes subordinációban való fegyelmezett közösségét, melyre nézve isteni parancs az, hogy benne mindenek ékesen és jórenddel történjenek. Szomorú „demokráciánk“ büszkélkedik azzal, hogy egyházunkban nincsenek rang- és rendbeli különbségek és hogy mindenki egyenlő benne, hogy minden gyülekezetnek szuverén joga önmagát választói jogának korlátlan használatával tönkretenni, hogy senki se szólhat bele az ige-hirdetés szuverénítésébe, hogy istentiszteleti rendben és egyházi életgyakorlatban ahány ház, annyi szokás, hogy a segédlelkész és az esperes egyformán „lelkészek“ és „szolgatársak“ és hogy „egyetemes papság“ van, minélfogva mindenkinek minden joga megvan az egyházban, — a kötelességek számbavételéhez pedig senkinek semmi joga nincs. Az egyházi közösség minden fokozatán büszkén vágjuk a szemébe a vezetőknek, hogy ők „primus inter pares“, de, amint Kenessey püspök olyan találóan mondotta egyszer, ebben a nagyszerű evangéliumi igazságban mindenki csak a *pares-t* hajlandó meghaladni, a *primust* nem.

A kálvinizmus fundamentális elveivel a gyakorlatban való ez éktelen visszaélések már-már odajuttattak, hogy a világban mindenfelől előretörő politikai és egyházi impériumok hatalmas fegyelmezettségével, vasszigorú szubordonációjával szemben kálvinizmusunk erőtlennül és üresen hull széjjel, holott épen ez a kálvinizmus az, amely teológiájában elsőnek ismerte fel újra a liberálizmus, humanizmus és individualizmus pusztító túltengéseit és radikális ellentétét a teokrácia követeléseivel szemben.

Természetesen óriási különbség van a külső parancsra való engedelmisség gépies kényszere és a hitből való szívbéli, önkénytes alárendelés boldog szolgálata, szabad önfegyelme

között, — de míg az előbbi ránknézve megtagadása lenne Krisztus szabadító művének, az utóbbi olyan szent kötelességünk, amelyet önkényt magunkra venni az Isten Fiának egyetlenegy áldozata parancsol. Egyházunk, melynek semmiféle külső impériuma nincs, föltétlenül semmivé válik a világ hatalmaival szemben, ha a lélekben és igazságban való belső impériumot önmagából és önmagában meg nem alkotja s ebben tisztviselői és tagjai önkényt magukra nem veszik a rendnek, fegyelemnek, szubordinációnak, áldozatnak, engedelmességnek és keresztyéni magatartásnak lelki fegyverzetét.

Mindezt pedig azért említem föl a theológiával kapcsolatban, mert az a meggyőződésem, hogy ebben az intézetben kell lefolynia az evangéliumi életharc főpróbájának, az arra való felszerelésnek, s hogy ez az intézet ma Krisztus *katonáinak* iskolája. A tudományos nivójú képzés és az evangéliumi szellemű szeretet nevelői munkája nem lehetnek ellentétei és akadályai annak, hogy a theológus ifjúnak vérévé legyen a saját élethivatásának *szolgálati szabályzata*, melyben a mindenirányú magatartás, a mindenkivel való érintkezési mód épúgy szigorú és komoly s épen olyan fontos életparagrafusok, mint a tanulmányi és lelki kérdéseknek irányadó szabályok. Ha eljutunk oda, hogy a lelkipásztori hivatásra való felkészülésben ne tekintsünk többé kicsinyesnek és mellékesnek egyetlen olyan mozzanatot sem, mely annak az életben tényleges alkotórészét fogja képezni s így a munka eredményét ténylegesen befolyásolni fogja: akkor lelkésznevelésünk nemcsak önmagában éri el azt a célt, amely előtte lebeg, de egész egyházi életünk meg fog újulni és lehetetlenné fog válni az, hogy az életet alakító tényezők között saját területünkön is mellékessé és mellőzhetővé alacsonyodjunk. Ha pedig valaki arra a kétségtelenül nagy nehézségre mutat rá, mely a parancsoló tekintély és a szeretetteljes közvetlenség, a rideg formalizmus és a bizodalmas életközösség között áll fenn tanár és növendék, vezető és vezetett között az áthidalás tekintetében, én egyedül és kizárólag az *evangeliumra* mutatok reá, melyben ez az isteni híd Jézus Krisztusban megvalósult s általa ott ragyog tanítványainak életében is. Pál apostolnak bizonyára egész életét felemésztő nagy gondja volt az Isten országának ügye, de sohase jutna eszembe, hogy egy theológustól vagy lelkésztől többet kívánjak az udvariasság, fegyelmezett-ség, emberekkel való érintkezés és bánásmód, s az élet kicsiny és mindennapi imponderabilitásainak tekintetében sem, mint amennyit ő királyokkal, főpapokkal, hatalmakkal, tanítványokkal, koldusokkal és gyermekkel szemben örökszép példákban mutatott fel. A több evangelium, az egész evangelium mindenre, erre is elégséges nekünk.

4. *Egyetemi internátusunk és tanárképzésünk* ügyével kapcsolatosan jelentem, hogy az az 1926. szeptembertől mun-

kábavett és folytatott akció, mely főleg a saját iskoláinknak tanári succrescentiáját biztosító kiválasztásban, a kiválasztottak segélyezésében és tanulmányi irányításában állott, olyan szép eredménnyel járt, hogy jelenleg már húszonnégy így kiképzett és képesített tanár és tanárnő áll saját középiskoláink szolgálatában. Bár ma már a tanárszükséglet nagyon korlátozott, az akciót, ha fokozatosan szűkítve is, folytatjuk, mert azt tapasztaltuk, hogy tőlünk függetlenül is az egyetemre kerülő ifjúságunk együtt-tartása, gondozása és lehető segélyezése egyházunk és nemzetünk szempontjából rendkívül áldásos s ha mi levonnók róluk a kezünket, megrendítenők a saját jövődönk fundamentumát. Jelenleg külföldön, Német- és Franciaországban hat ifjú végzi tanulmányait segélyezésünkkel, itthon pedig negyvenegyen részesülnek ösztöndíjban vagy több-kevesebb segélyben. Egyetemi internátusunkban évente 70—90 ifjú kap lakást és ellátást s részesül felügyeletben és irányításban, *Gönczy László* igazgató aa. gondos vezetése alatt. Hogy az internátust otthonná tegyük, hosszas előkészítő munka után erre a tanévre tágas és szépen felszerelt *olvasó- és tanulótermet* létesítettünk számukra, megfelelő könyvtárhasználattal. Mindkét évben megtartottuk velük barátságos vacsoránkat, melyen az ifjak bizalommal tárták fel nagy kérdéseiket, a nevelők és barátok pedig közvetlen módon adták meg nekik atyai tanácsaikat. 1932. májúsában pedig előadássorozatot tartottunk számukra társadalmi kérdésekről, legkiválóbb előadóink bevonásával. Itt említem meg, hogy 1932. februárjában meglátogattam a *bucurestii* iskolánkban levő diákokthont is, ahol akkor 60 egyetemi hallgató lakott és igyekeztem baráti együttlétünk alatt gondolkozásuk, törekvéseik, eszményeik irányítására, amire ott felettébb nagy szükség van. Az ifjúság mindkét központjában örvendetes érdeklődést és készséget mutatott egyháza és nemzete szolgálata iránt.

V.

Lelki élet. Belmisszió. Külmisszió.

1. Egyházkerületünk *lelki és belmissziói életében* az eltelt két esztendő igen nagyjelentőségű volt. A munka minden irányban kiszélesedett, szerveződött és gazdagodott.

Bár a dolog természeténél fogva úgy kellene lennie, hogy ez a munka egyrészt önmagát eltartsa, másrészt még anyagiakban is gyümölcsözőzék, ma még nem tartunk itt, de kétségtelenül haladást tettünk ebben az irányban.

Az 1932. évben maga az egyházkerület, saját költségvetése keretében 169.195 leit, 1933-ban pedig 140.000 leit fordított a belmissziói tisztviselők fizetésére és a belmissziói munkások képzésére. Emellett azonban az ifjúsági Sáfársági moz-

galom mindkét esztendőben 20—20.000 leit maga adakozott az ifjúsági konferenciák megrendezésére, 1932-ben Pilder Mária és László Dezső vezetőtitkárok saját fizetésükből 7200—7200 leit adtak új munkaerők beállítására, 1933-ban pedig az Egyházkerületi Nőszövetség, az I. K. E. szövetség és a Leányszövetség egyenként 10—10.000 leit titkáraik fizetésének kiegészítésére. Örvendetes jelei ezek annak, hogy a belmisszió többé nem csupán az egyházkerület központi vezetőségének kezdeményezése, hanem magának az Anyaszentegyháznak élő munkája.

A munka irányítója, számontartója dr. *Imre Lajos* egyházkerületi belmissziói előadó, aki a központi nyilvántartás és vezetés mellett, mint jelentése mutatja, a vasárnapi iskolai munkát egészen maga gondozta s húsznyolc belmissziói konferencián és tanfolyamon vett részt, melyeket voltaképen ő maga vezetett. *Pilder Mária*, akinek munkaerejét a diakonisszaügy hovatovább teljesen igénybe vette, a nőszövetségi és leányszövetségi ügyekben is tovább munkálkodott; ugyanúgy *László Dezső*, aki közben vallástanár lett, továbbfolytatta munkáját a fiú-ifjúság közt, helyettesítvén részben a belmissziói előadót is, kívülük *Zágony Anna*, *Kovács Géza*, *Nagy Béla* segédlelkészek az ifjúsági keresztyén egyesület, a leányszövetség és a külmisszió munkáját végezték, legújabbban *Lőrinc Mária* segédlelkész mint a Nőszövetség utazótitkára, állott munkába. A belmissziói statisztika ellenőrzésében dr. *Darkó Akos* egyházkerületi előadótanácsos, a külmisszió propagandájában pedig *Horváth Jenő* lelkész működtek közre. Az Árvaház *Borbáth Dániel* lelkész, theológiai magántanárban nyert külön gondviselőt. Az így örvendetesen felszaporodott vezetők a megsokszorozódott munkát teljes odaadással, egész lélekkel és Isten kegyelméből folyton mélyülő sikerrel végezték s méltók az egyházkerület és a főtiszteletű Közgyűlés elismerésére és köszönetére, igazi jutalmukat az Urtól várván abban, hogy munkájuk nyomán növekedik az aratnivaló és az áldás.

Most már befejezése felé közeledik a belmissziói munka egyházkerületi megszervezése, amely közel nyolc év óta folyik, azzal a döntő elvi célgondolattal, hogy a belmisszió bár önkényes lelki munka, de nem egyének magánkezdeményezése és nem önálló, izolált egyesületek ügye, hanem magának az Anyaszentegyháznak legfontosabb öntevékenysége, melyet tagjai csakis az egyház kebelében és szervezetében, az egyház vezetése, irányítása alatt és magáért az Anyaszentegyházért végezhetnek, és pedig egységesen, általánosan és egyöntetű rendszer szerint. A belmisszió munkának ezt a koncepcióját, mely a magyar reformátusság körében először nálunk született meg, külföldi hittetstvéreink is a legnagyobb méltánnyal és elismeréssel tekintik és mint egyedül bibliait és refor-

mátust, követendőnek nyilvánították. Az eszerint való szervezkedés első eredménye a Nőszövetség megalkotása volt 1928-ban. Az azóta folyó előkészítő munkálatok folytán 1932-ben az I. K. E. Szövetség (3608—1932. Igazgatótanácsi szám alatt) és a Leányszövetség (9174—1933. Igazgatótanácsi szám alatt), 1933-ban a Vasárnapi Iskolai Szövetség (4011—1933. Igazgatótanácsi szám alatt) szabályzata készült el és nyert főhatósági jóváhagyást. Ezek alapján az I. K. E. szövetség 1933. májusában dr. Imre Lajos elnökle alatt, a Leányszövetség 1933. júliusában Benkő Ágnes elnökle alatt, a Vasárnapi Iskolai Szövetség 1933. szeptemberében Juhász Albert elnökle alatt ténylegesen megalakultak s egységes szervezetben, irányelvek és módszer szerint egyesítik magukban a gyermekek, a fiú- és leányifjúság egyházi munkáját és nevelését. A szervezkedés betetőzését a Férfiszövetség egyházkerületi tagozatának megalakulása fogja adni, melynek kialakulása még folyamatban van. Az így kiépült és betetőzendő belmissziói szervezet munkájához, részben mint épen e munka tárgyai, részben mint önmagukban kialakult intézményei a szeretetmunkának, csatlakoznak az Iratterjesztés, az Árvaház, a Diakonisszaintézet és a Református Kórház s végre a külmisziói tevékenység. Így látva a misszió egész munkamezejét, ma már kétségtelenné vált, hogy az egyháztagok szövetségeinek és a szeretetintézményeknek egymásközt való egységes és áldásos munkamegosztása és közössége érdekében égető szükség van az egész munkának egyetemes irányítására és vezetésére. Közgyűlésünk az egyes egyházmegyékben a belmissziói előadók beállításával építette ki azt a hálózatot, mely e célt szolgálja s amely intézkedés feltétlenül bevált és megtartandó. Ezenkívül létesített az egyházkerületi *Belmissziói bizottság*, a közgyűlés által választott tagokból, melynek hivatása a legfőbb irányítás, felügyelet és intézkedés. Ez a bizottság minden jóakarattal és bölcseséggel munkálkodott, de a tanácsadás szerepén túlemelkedni a dolog természeténél fogva nem tudhatott, mert tagjai csak esetlegesen voltak alkotótényezői és munkásai maguknak az egyes szövetségeknek és intézményeknek. Pedig ma már, Istennek hála, a belmissziói munka olyan nagyarányú, szétágazó és egységén belül specializált lett, hogy ennél sokkal többre van szükségünk. Különösen nagy hiány volt az, hogy a belmissziói bizottság tagjai közül kimaradtak a szövetségek és intézmények tényleges vezetői és munkásai, holott ma már ők ismerik és látják igazán a munkát. Előállott tehát egy jó értelemben vett szakszerűség, amely a nagy és egyetemes cél érdekében azt követeli, hogy maguk a tényleges vezetők és munkások alkossanak *missziói tanácsot*, mely az egyházkerület vezetése alatt többé nem tanácsadó, hanem ténylegesen irányító, munkáló és ellenőrző testület lehet s úgy elvileg, mint in concreto képes a

munka egységét is, részleteit is harmonikusan összefogni s előbbrevinni. Ez indokolja előterjesztésünket, melyet a missziói tanács megalkotására mai Közgyűlésünk színe elé hozunk s mely által tulajdonképen levonjuk a végső konzekvenciáját a belmisszió ügyében elfoglalt egyházi álláspontunknak.

2. Rátérve a missziói tevékenység *általános helyzetképre*, az előadói jelentés alapján megállapítható, hogy a munka, ha nem is mindenütt egyforma rendszerességgel és öntudatossággal, de általánosságban folyik. Az egyházmegyék közül a marosi, görgényi, udvarhelyi vezetnek a munka elevevenségében és sokoldalúságában. A kalotaszegi, küküllői, bekecsaljai, kolozsvári egyházmegyékben jelentős haladás és elmélyülés konstatalható. Az előadó a külső elevevenség mellett bizonyos fáradtságot észlel a hunyadi és nagyszebeni egyházmegyékben. A szilágyszolnoki egyházmegye 68 gyülekezete közül csak 43-ban mutatkozik tevékenység, a gyulafehérváriiban pedig 23 gyülekezet közül csak 13-ban s csak három helyen az ifjúság körében. Több egyházmegye nem is tett jelentést a munkáról. Az előadó nehézségeket és hiányokat lát a cseléd és inasgondozás terén, melynek fontossága még mindig nem vált a lelkipásztorok közmegegyezését, a nőszövetségben sok helyt nélküli a munkának az Ige alapjára helyezett lelkeségét, a Férfiszövetség kialakulásában a feladatok tisztázását, az iratterjesztési munkában a kellő buzgóságot, mely épen ott hiányzik, ahol nemzeti szempontból és a szekta veszedelmével szemben legfontosabb volna. Az iratterjesztést egészen megújítandónak véli tartalmában és módszerében egyaránt. Végül fontosnak tartja az egyes szervezetek munkaprogramjának összehangolását és öntudatossá tételét. Mint maga is mondja s mint a fentebbiek is mutatják, ezeken a nehézségeken és hiányokon valóban a Missziói Tanács létesítése által lehet elsősorban segíteni.

3. A *vasárnapi iskolai* munka további szép fejlődést mutat. Szükségessége és fontossága köztudattá vált. 1931-ben 349 vasárnapi iskola működött, 513 csoportban, 15.639 gyermek részvételével. 1932-ben a csoportok száma 535-re, a gyermekeké 17.585-re emelkedett, a létszámnövekedés 1946. A csoportok közül 212-t laikus munkások vezetnek, igen áldott sikerrel. Ezeknek bekapcsolódása a munkába belmisszió életünk egyik legnagyobb eredménye. 156 vasárnapi iskolában, — múlt jelentésem óta ötveneggyel több helyen, — rendszeres adakozás folyik, az adományok összege 27.211 lei 75 bani, ami két év alatt körülbelül 1000 lei csökkenést mutat, jele az anyagi helyzet folytonos súlyosodásának. A vasárnapi iskola gyermekek gyönyörű áldozata, hogy 1931-ben két, 1932-ben három árvagyermek teljes ellátási díjait fizették a szászvárosi árvaházban s ezenkívül más célokra is adakoztak. A tanítást az egyházkerületi vezérkönyv alapján végzik, sok

helyen ismeretterjesztő és játékorákat is tartanak s főleg a laikus vezetők a gyermekeket rendszeresen látogatják.

A vezetők képzésére 1931-ben 39 résztvevővel egy, 1932-ben 218 résztvevővel négy, 1933-ban 76 résztvevővel egy tanfolyam tartatott. A munka irányítását most már a megalakult Vasárnapi Iskolai Szövetség végzi, mely a vasárnapi iskolák romániai és világszövetségének is tagja s ez utóbbi részéről szeretetteljes megértést és támogatást tapasztalt.

Az előadó szükségesnek látná a vasárnapi iskolák szaporítását, főleg ott ahol nincsenek saját iskoláink, a vezetők továbbképzését és állandó szellemi táplálását s a lelkészek részéről fokozott támogatást ebben a kiváló és nagyjelentőségű munkában.

4. *A fiú-ifjúság körében* az I. K. E. szövetség megalakulásáig 89 bibliakör 1500 taggal vett részt a munkában, az I. K. E. szövetségben 100 csoport van 2000 taggal. Van három főiskolás csoport is, a teológusok, a kolozsvári és a bucu-reștii egyetemi hallgatók között, 120—150 résztvevővel. Az ifjúsági konferenciákon tavasszal 200—250, nyáron 100 résztvevő jelent meg. Az ifjúságot a szociális és szervezeti kérdések érdekelték elsősorban. A középiskolákban bizonyos stagnálás volt észlelhető, ami az előadó szerint a cserkészettel is összefügg, mely igazi kapcsolatát nem tudta megtalálni az ifjúsági egyházi munkával. Viszont a falusi és az iparos ifjúság fokozottabban és intenzívebben vett részt a munkában. A falusi ifjúsággal való foglalkozás a lelkészek részéről is fokozódott, de az iparos ifjúság gondozásában városi gyülekezeteink még nem ébredtek reá igazán feladatuk fontosságára. Legújában ismét a hitbeli, világnézeti és személyes életkérdések léptek előtérbe az ifjúság érdeklődésében s a keresztyén közösség vágya kezd dominálni.

A külföldi kapcsolatokat az I. K. E. szövetség az Evangéliumi Keresztyén Diákszövetséggel és az I. K. E. genfi központjával is fenntartotta. Kiküldöttei három külföldi konferencián vettek részt. Nehány külföldi látogató is megfordult köreikben. Az utazótitkár 118 gyülekezetet látogatott meg. A vezetők képzésére hat konferencia tartatott.

5. *A Leányszövetség* a titkár jelentése szerint — mind a husz egyházmegyében, összesen 98 helyi tagozatban, 1777 taggal működött. Négyes munkaprogramja szerint bibliaköri, ismeretterjesztő és szerző munkát, testnevelést és keresztyén szolgálatot végzett. Több körü konferenciát rendezett, országos konferenciáján 175 résztvevő jelent meg. A tagok a Nőszövetség munkáiban is segédkeztek. Önálló és igen szép munkájuk a vasárnapi iskolai szolgálat, főleg a városokban, ahol egyes helyeken 10—25 leány vezet vasárnapi iskolát. Vezettek középiskolás leány-bibliaköröket is s városi gyülekezetekben igen élénk részt vettek a cseléd-gon-

dozásban. Nagy érdeklődéssel foglalkoznak a külmisszió ügyével, a misszionárius lelkész felszereléséhez 16.000 leivel járultak hozzá. A Leányszövetség egyházkerületi megalakulása nagy mértékben fogja elősegíteni a munka egységét és eredményességét. A Nőszövetség 1933 április 27-iki egyházkerületi közgyűlése emelkedett lelkű határozatot hozott a leányifjúság támogatására s nehéz életkérdéseiben való tanácsolására. Ez, remélem, hídja lesz annak, hogy a Leányszövetség az egymást felváltó generációk rendjén a Nőszövetségben folytassa tovább, természetes átlépés által, a maga keresztényi életét és munkáját.

6. A *Nőszövetség* munkás élete nélkül ma már el sem tudnók képzelni egyházunk, gyülekezeteink életét. 1932-ben 521 helyi tagozata működött s így elmondható, hogy szervezkedésével egész egyházkerületünket behálózta. Tagjainak száma 28.123. Lelki munkája fokozatosan terjeszkedik, kebelében már 196 bibliakör működik, s a leányszövetségekkel együttesen igyekszik a gyülekezetek hitéletét ápolni. Felügyelete 223 vasárnapi iskolára terjed ki. Bibliaköri összejövetelein kívül s nem számítva rendszeres gyűléseit, 1932-ben 2562 vallásos és kulturális estélyt és ünnepélyt rendezett. Egyházi lapokat 2926 példányban járattak, iratterjesztésre 85.803 leit fordítottak. Tevékeny, sokszor döntő részt vettek templomok, iskolák, kultúrházak, árvaház, kórház, aggmenház, gyermekotthon építésében, fenntartásában, gondozták és segítézték a szegényeket, betegeket, szegény tanulókat és munkanélkülieket. Az 1932 évben nemes céljaira 2,578.350 lei 85 banit gyűjtött és áldozott. Ezenfelül élelmiszerekben, terményekben és ruhaneműekben körülbelül kétmillió lei értéket fordított a nyomor enyhítésére. Templomi célokra a fenti pénzüsszegeből 391.282 lei 80 bani, iskolák javára 437.687 lei, szegény tanulóknak 431.715 lei, szegényeknek 695.389 lei, árvaháznak 54.726 lei, kórháznak 151.199 lei 50 bani, kulturális célokra 255.305 lei jutott. A munka egységesítésére vezérfonalat ad ki. A háziipar felkarolása és a cselédmisszió körében egyes tagozatai kiválóan tevékenykedtek. Úgy az egyházkerületi elnök és alelnöktársai, mint az egyházmegyei elnökök látogatták a tagozatokat, melyeknek egyházmegyei vagy kör konferenciái valóságos ünnepei voltak a gyülekezeteknek. A nőszövetség lapja, a Református Család a tagozatok között a lélek ébrentartója és a munka lelkesítője, kár hogy még mindig kevés — a létszámhoz képest — a példányszáma. Legnagyobb taglétszáma a sepsii egyházmegye nőszövetségeinek van, 2698, áldozatossága pedig 279.903 leivel a második helyen áll, az első e tekintetben a kolozsvári egyházmegye 392.205 leivel, holott lélekszámban 1730 taggal csak a nyolcadik helyen áll. Tíz egyházmegyei nőszövetség, és pedig sorrend szerint a nagyenyedi, a hunyadi, a nagyszebeni, a

szilágyszolnoki, a dési, a marosi, az orbai, a kézdi, a nagysajói, az udvarhelyi áldozatossága 250.000-tól 100.000 leig terjedő összeget mutat fel egy év alatt. De a többiek is mind jelentékeny eredményt produkáltak, némelyik kicsinységéhez képest egyenesen kiválót. Ime, asszonyaink nem csüggedtek el a nehéz napokban s valósággal történelmi munkát végeztek Anyaszentegyházunk életében. Szívből kérjük reájuk az Úr áldó kegyelmét s kérjük és buzdítjuk őket, hogy rendületlen hittel és életadó reménységgel haladjanak tovább, előre, a Szeretet zászlója alatt, a győzelem felé. De mindenekfelett vigyázzanak a lelkiekre és el ne tévesszék a jobbik részt, amely soha el nem vétetik tőlük: a Krisztus evangéliumának lelki kincseit!

7. A *Férfiszövetségek* alapszabályát a mult egyházkerületi közgyűlés elfogadván, azt a Kultuszminisztérium tárgyalásaim alapján 1932 február 25-én 27966 szám alatt láttamozta és a maga részéről jóváhagyta. Ezt az alapszabályt, a szervezkedésre vonatkozó utasításokkal 1569—1932. szám alatt a Református Szemle március 10-iki 7-ik számában kihirdettük. Ez alapon indult meg ennek a nagyfontosságú mozgalomnak szervezkedése. Nem okozott semmi meglepetést, sőt a férfi-egyháztagok gondolkodását ismerve, egészen várható volt, hogy a kialakulás csak hosszas előkészület, tájékoztatás és lassú kiérlelődés útján fog megindulni. Az eltelt idő alatt, mint említettem is, személyesen volt alkalmam meggyőződni arról, éspedig nagyon felemelő módon, hogy ahol a maga feladatait meglátta, ott a férfiszövetség komoly és értékes munkába is kezdett. Voltaképen az a helyzetkép, amely az eszerek jelentéseiből kiformalódott, inkább nem remélt és örvendetes meglepetést jelent. Ezek szerint jelenleg megalakult az erdővidéki egyházmegyében hét tagozat 393 taggal, a görényiben öt tagozat 194 taggal, a gyulafehérváriban két tagozat 66 taggal, a hunyadiban hét tagozat 408 taggal, a küllőiiben tíz, 315 taggal, a marosiban huszonhat 660 taggal, a nagyenyediben öt, 300 taggal, a nagyszebeniben öt, 333 taggal, az orbaiban tizenegy, 339 taggal, a sepsiben tizenkilenc, 1248 taggal, a székiben hat, 177 taggal, a szilágyszolnokiban hat, 283 taggal, az udvarhelyiben harmincnégy, 1430 taggal; összesen tizenhárom egyházmegyében 143 tagozat 6147 taggal. Van ezen kívül öt egyházmegye, melyekben csak a tagozatok számát jelentették, de a tagokét nem; ezek a dési 1, a kézdi 16, a kolozsvári 2, a nagysajói 1, az óromániai 1, összesen öt egyházmegye 21 tagozattal, mellyel a tagozatok száma 164-re emelkedett. Nem alakult egy tagozat sem a bekecsaljai egyházmegyében, a kalotaszegi egyházmegyében sem, de itt bizottság van kiküldve a szervezkedés előkészítésére. Az egyházmegyei tagozatok közül eddig csak az erdővidéki, marosi, orbai, sepsi, kézdi és udvarhelyi, összesen hat

alakult meg, ami sajnós késlelteti az egyházkerületi tagozat megalakulását, pedig ettől kell várnunk az egységes irányítás és munkaprogram megadását. Fődolog lenne tehát az egyházmegyei tagozatok megalakulása s a delegátusok kiküldése az egyházkerületi Férfiszövetség létesítésére. A helyzet így is biztató s a magam részéről, tapasztalatok alapján, csak azt ajánlom a vezetők figyelmébe, hogy igyekezzenek helyileg sürgős és szükséges, konkrét, megfogható és kivihető feladatokat adni a férfiszövetségeknek, melyek fölkeltik a tagok érdeklődését és munkakedvét s pozitív gyümölcsöket ígérnek, mert férfitársadalmunk olyan természetű s ezt respektálnunk is kell, hogy ilyen feladatok hiányában az általánosságokért és a szép szavakért nem hajlandó megszervezkedni. Magát, az alapvető hitbeli, lelki nevelést is ilyen konkrét feladatokba kell kiéleznii s akkor a siker bizonyára nem fog elmaradni ezen a felette nehéz, de különösen a mai világban annyira sorsdöntő munkamezőn sem.

8. A *Diakonisszaintézet* mult közgyűlésünk óta 1932. december 31-éig még Marosvásárhelyt működött, de amint azt már akkor jelentettem a főtiszteletű Közgyűlésnek, teljes igyekezettel azon munkálkodtam, hogy az intézet székhelyét — a létesítése felé közeledő Református Kórházzal kapcsolatban, minél előbb Kolozsvárra tehessem át. Így is egy egész esztendőbe került, amíg ezt a feltétlenül szükséges áthelyezést megvalósíthattam. Ezt a diakonisszanevelés érdeke kívánta meg, mert Marosvásárhelyen nem állott módunkban sem megfelelő saját otthont szerezni, sem a nevelés munkáját azokkal a lehetőségekkel folytatni, melyek csak Kolozsvárt állhattak rendelkezésünkre, úgy az elhelyezés, mint a személyi kérdések tekintetében. Az intézet megindulásától eltelt évek tökéletesen beigazolták azt az elvileg mindig is tisztán látott igazságot, hogy lehetetlen egy református egyházi diakonisszanevelést saját otthon és saját gyakorlóintézmény nélkül sikeresen végezni, hiszen ha van e világon nevelőmunka, amelynek nehézségei csak a zárt otthon intim körében küzdhetők le, úgy a diakonisszamunka az, amely a tökéletes egységet, kifelé a teljes befolyásmentességet és az abszolút otthoniasságot követeli meg. Azóta már tudjuk, hogy évtizedek óta működő, saját intézményeket gondozó diakonisszaházaknak is mennyi súlyos belső nehézsége van s ez az élethivatás mennyi ingadozás és belső válság folyamatán át szilárdul csak meg a lélekben s ennél fogva létfeltétel az, hogy ezek a válságok az evangéliumi otthon zárt világában oldassanak meg, védve a tájékozatlan vagy meg nem értő külvilágtól. A mi kezdő intézetünknek természetesen még sokkal fokozottabb nehézségeken kellett átvergődnie, melyek föltétlenül hamarabb lettek volna leküzdhetők, ha elejétől fogva saját intézményünk keretében lehetett volna a jelölteket munkájukra kiképezni. Az Igazgató-

tanács 1932 február 18-iki ülésében tudomásul vette az anyaház áthelyezését s amíg a Kórház el nem készült, a Szeretetház adott otthont a diakonisszáknak. Az intézet áthelyezésével kapcsolatban egyházi körökben is felmerültek különféle gondolatok, de e helyen világosan kívánom hangsúlyozni, hogy az Anyaháznak Marosvásárhelyről való elhozatala *kizárólag* csak a célszerűbb, intenzívebb és zártabb nevelés érdekében történt és azzal a gondolattal, hogy a református kórház rövidesen meg fog nyitni s akkor természetesen el sem képzelhető, hogy ez a munka máshol legyen folytatható, mint első sorban ebből a célból létesítendő saját gyógyító intézményünkben. Épen a kórházunk létesítése tette szükségessé a marosvásárhelyi szanatóriumban szolgáló diakonisszák elhozatalát is, hiszen nélkülök, mint képzett ápolónők nélkül kórházunk még legalább két esztendeig nem kezdhetne volna meg működését. A szanatóriummal kötött szerződésünk egyébként is kifejezetten csak a diakonisszaház fennállásáig szólt, annak ottani feloszlátása tehát szükségképen involválta az otthon nélkül maradó és még kiképzés alatt álló diakonisszák áthozatalát.

Egyébként természetesen megtartottuk a *marosvásárhelyi szanatóriummal való kapcsolatunkat*, úgy a részvényesség alapján az igazgatóságban, mint ágyalapítványaink további igénybevételében. Miután a szanatóriumot közben bérlőként vette át az igazgatófőorvos, az egyházi tisztviselők kedvezményes gyógykezelésére vonatkozó régebbi lehetőségeket és kötelezettségeket továbbra is átvállalta s azok mérve és módjai felől 5215—1933. számú Igazgatótanács körlevelünkben, a Református Szemle ez év július 20-iki számában tájékoztattuk az érdekelteket, figyelmükbe ajánlván az intézmény igénybevételét és támogatását.

A Kolozsvárra áthelyezett diakonisszaintézet új Kebli Tanácsát 1933. május 5-én neveztem ki, az elnökséget Dr. Bene Ferenc egyházkerületi főgondnok aa. volt szives vállalni s azóta a Kebli Tanács több ülésében és azon kívül is nagy szeretettel és gondossággal vezeti az intézet ügyeit. Jelenleg a Református Kórházban 15, a Szeretetházban 2, a kolozsvári nőszövetség aggmenházában és napközi otthonában 2, a szászvárosi árvaházban 4 diakonisszatestvér szolgál, a kiképző tanfolyam instruktori szolgálatot teljesít 1, szabadságon van 1, az új tanfolyamon van 14, így 25 gyakorló diakonisszatestvér és 14 jelölt, összesen 39 tagja van az intézetnek. A kiképzés egyházi részét *Pilder Mária h. igazgató*, orvosi részét Dr. *Mester Gábor* intézeti orvos vezetik. A diakonisszaház lelkeszi állásának betöltése folyamatban van. Magam részéről úgy a közvetlen felügyelet, mint az ügyek intézésében való részvétel által állandóan foglalkozom a diakonisszamunkával s Isten kegyelme által remélem, hogy

ez az áldott misszió egyre fokozódóbb és nélkülözhetetlenebb módon fog bele szövődni egyházunk életébe.

9. *A református kórház* hét évi munka és küzdelem gyümölcséeként érett meg a létesülésre. 1926. június 19-én, itt az egyházkerületi közgyűlés színe előtt jelentettem be püspöki programbeszédemben, hogy ezért az intézményért egész odaadással és lelkesedéssel küzdeni a szeretetmunkásság aktívá tétele érdekében döntő fontosságú kötelességnek tartom. Nagyon változatos és nehéz küzdelem volt ez, de ma már boldogan el kell felejtenünk mindent ami a hátunk mögött van és Isten iránti hálaadással örvendezzünk azon, hogy kórházunk megkezdhetette azt a krisztusi munkát, mely századok óta hiányzott egyházunk fájdalmas és dicsőséges történetéből. 1931. tavaszán eszközöltem ki az engedélyt a kórház érdekében rendezendő sorsjátékra. A legnehezebb időkben, a gazdasági összeomlás torkában, 1931. őszén, telén és 1932. elején kellett ezt az akciót lefolytatnunk. De az egyház egész közvéleménye, örállói és tagjai melléje állottak s különösen a nőszövetségek végeztek benne döntőerejű munkát: az akció 2½ millió lei tiszta jövedelmet hozott s ezzel megnyílt a lehetősége, hogy az álomból valóság legyen. Nagyban segített az is, hogy a szászvárosi Kun-kollegium kolozsvári háza, melyet bérbevevttünk, aránylag nem költséges átalakítással teljesen megfelelő otthont nyújthatott a kórháznak. Enélkül lehetetlen lett volna a dolog, mert új ház építésére vagy vételére nem állott rendelkezésünkre anyagi erő. Így azonban az egyházkerület egy kisebb „filantropikus“ alapjának igénybevételével is meg tudtuk alkotni a kórházat úgy, hogy annak mind építészeti, mind felszerelési beállítása itthoni és külföldi szakemberek elismerését váltotta ki. Az igazgatótanács 1932. május 26-iki ülésében fogadta el a kórház létesítésének tervzetét s kiküldött bizottsága által, melyben Ugron István egyházkerületi főgondnok aa. is volt szíves résztvenni, állandó munkával 1932. november 1-től 1933. május 22-ig azt teljesen meg is valósította. Az építés munkáját minden elismerésre méltó módon *Kovács Gyula* főmérnök vezette, a kórház *Dr. Filep Gyula* kitűnő orvosprofesszorunk igazgatása alatt kezdette meg munkáját. 1933. május 22-én felszenteltem az intézetet s az azóta eltelt félév alatt már is olyan érdeklődés nyilvánult meg iránta s a gyógykezelés és ápolás olyan jó hírnevet szerzett neki, hogy az Igazgatótanács a Kebli Tanács kérésére augusztus 24-iki ülésében szükségesnek látta elhatározni a 25 ágyhelynek 40-re való felemelését, ami meg is történt.

Örömmel jelenthetem a főtiszteletű Közgyűlésnek, hogy úgy az orvosok, mint a diakonisszák munkája teljesen harmóniában, a legnagyobb rendben és buzgósággal folyik s ha természetszerűleg a kezdet nehézségei nem is hiányzanak, a

tapasztalás és a jóakarát lelkiismeretesen igyekeznek azokat legyőzni.

A helyzet egyébként az, hogy a kórházért folytatott akcióink, mint alig remélhető, azt eredményezték, hogy a meginduláskor az intézetet sem építési, sem felszerelési adósság nem terhelte, tiszta lappal indulhatott; sebben nagyrésze van azoknak az áldott nőszövetségeknek is, amelyek dúsan ellátták a házilag előállítható felszerelésekkel; arra azonban már nem lehetett gondolni, hogy a kórház betegeinek kedvezményeket is adhasson, bár a díjakat a lehető legalacsonyabban állapítottuk meg. És valóban, ha az intézet existálását biztosítani akarjuk, ragaszkodnunk is kell ahoz, hogy a minimálisan kiszabott díjakat minden betegről megkapja. Épen azért fordultam körlevélben (826—1933. p. sz. alatt Református Szemle augusztus hó 30.) híveinkhez, hogy maguk között tegyék lehetővé a szegénysorsú betegek segélyezését. Tényleg a nőszövetség, egyes vidékek lelkészi testülete s egyházkerületünk is több ízben nyújtott így segítséget s folyamatban vannak különféle akciók a segélyezés rendszeresítésére. Nagyon helyes lenne, ha lelkészek, tanárok, tanítók, egyházi tisztviselők személyenként csekély áldozattal biztosítanák a maguk és családtagjaik részére a Kórházban való ingyenes vagy kedvezményes gyógykezelést, betegsegélyezési egyesülés útján.

Meg kell említenem azt, hogy voltak aggodalmak, melyek Kórházunktól, mint konkurrenstól, féltették a marosvásárhelyi Szanatórium jövőjét, melyben pedig szintén érdekelve vagyunk. Én kezdettől fogva feleslegesnek tartottam és nyilvánítottam ezt az aggodalmat. Eltekintve attól, hogy kórházunk, mint *a mi legsajátosabb intézményünk*, olyan speciális célokat szolgál, melyeket semmiképp fel nem áldozhatunk, biztos volt az, hogy a két intézménynek más a felvevő körelete, az egyéni választást pedig természetesen úgy sem lehet befolyásolni s ha Kolozsvárt nem volna református kórház, egyes betegek ugyanis kolozsvári, csak hogy más intézetben keresnének gyógykezelést. Hogy igazam volt, azt az az egy tény is igazolja, hogy az október 20-áig felvett 218 betegünk közül 95 a kolozsvári, 17 a dési, 18 a kalotaszegi, 6 a széki, 35 a nagyenyedi, 9 a szilágyszolnoki egyházmegye területéről jött, 3 a királyhágómelléki egyházkerületből és 2 Magyarországról, tehát 185 abból a körletből, mely Kolozsvár felé tendál s csak 33 azokról a vidékekről, melyek Marosvásárhelyt talán közelebb kaphatják. Magának a marosi és görgényi egyházmegyének területéről pedig, mely közvetlenül Marosvásárhely körül terül el, összesen csak 2 betegünk volt. A kórház működéséről az igazgató-főorvos jelentése alapján néhány adatot tartok szükségesnek itt felemlíteni: Május hó 24-től október 31-éig, öt hónap alatt fölvetetett

összesen 245 beteg, ebből gyógyult 53%, javult 31%, változatlan 13.3%, meghalt 2.7%. Belgyógyászati, sebészeti, nőgyógyászati ambuláns betegek száma 759, ebből egyedül október havára 288 belgyógyászati ambuláns esett. Nagyműtét volt 90, kisműtét volt 89, születés 10. A röntgen intézet forgalma 680 eset, a kvarz és diatermiáé 404, a laboratóriumé 648. A kórház saját jövedelméből 41.000 lei értékű pótberendezést eszközölt s 40.000 leit megtakarított. A belső orvosokon kívül 22 külső orvos helyezett el 62 beteget a kórházban.

Ezek az adatok is bizonyítják, hogy kórházunk munkájának kezdete áldott sikerrel járt. Isten kegyelme által és ami teljes lélekkel való támogatásunkkal bizony remélhetjük, hogy olyan jövő áll előtte, mely új és új lehetőségeket fog valósággá tenni a szeretetmunka számára.

10. *Árvaházunkat*, a vele egy kollegiumi kötelékben működő *hunyardmegyei internátussal és elemi iskolával együtt* 1932. október 26—28. napjain látogattam meg az előadótanácsos aai társaságában. Az előljárósággal és a tanító és nevelő testülettel beható tanácskozásokat tartottam s az intézet tagozatait minden irányban alaposan megvizsgáltam. Az előljáróság Dr. *Martonossy György* gondnok aa. vezetése alatt nagy szeretettel és meleg gondoskodással intézi az ügyeket, *Csürös Pál*, kollegiumi igazgató, *Orbán Lajos* gazdasági felügyelő pedig teljes odaadással vezetik az intézet anyagi és szellemi dolgait; a *tanítótestület* mintaszerű oktató és nevelőmunkát végez s hivatását mint valódi missziót, gyakorolja, *diakonisszáink* pedig az árvák és internátusi gyermekek anyai szeretettel örökös és dolgozó gondviselői. Látogatásom legfontosabb mozzanata volt a *szászvárosi egyházközség presbiteriumával* és a *kollegium előljáróságával* tartott gyűléseken a lelkészi állások betöltésének rendezése, melynek során tisztázódott és beállíttatott az árvaházi lelkészi állás is, úgy javadalalmazás, mint belső munkakör és az egyházközséggel való kapcsolat szempontjából. Elismeréssel kell megállapítanom, hogy e kényes és fontos kérdések megoldása teljes megértéssel és összhangban történt meg.

Az árvák létszáma 1931—32-ben 42, 1932—33-ban 52 volt, míg a jelen tanévre 62 vétetett fel, tehát a létszám évenként tízzel emelkedett. Jelenleg 47 fiú s 15 leány van közöttük.

A két tanévben ingyenes volt: 26—29, féldíjas 4—4, háromnegyeddíjas 1—2 és egész díjas 17—17.

Díjfizetést vállalt a két tanévben magános 1—1, szülő és gyám 5—10, egyházmegye 1—1, nőszövetség 6—6 és a vasárnapi iskolások szövetsége. Az így befolyt összeg 113.500, illetve 134.900 lei volt.

A gyülekezetek karácsonyi perselypénze 1931-ről 84.700, 1932-ről 94.149 lei 25 bani volt. A rettentő viszonyokhoz képest elismerésreméltó. Ezek beszámításával az összes adomá-

nyok pénzben és természetben 1931—32-ben 249.095, 1932—1933-ban 185.934 lei 50 banit tettek ki. Egy árva ellátása a két tanévben havi 677—600, évi 8124—7200 lei tett ki, az ellátás tehát olcsóbbá tétetett. Az árvaház gazdasági éve 1933. június 30-án 95.550 lei deficittel zárult.

Az árvák mindnyájan a kollegium elemi iskolájában tanultak, átlag jó eredménnyel.

A hunyadmegyei internátusban a két tanév alatt 58—43 gyermek volt, számuk a jelen tanévben 24-re csökkent, az akciót úgy látszik nagyon nehéz fenntartani.

Az árvaházi lelkész, *Borbáth* Dániel aa. 1933. január 7-én kezdte meg munkáját. Kilenc hónapi tapasztalatáról tett jelentése fölöttébb tanulságos. Az árvák, akiknek gondját felvettük, többnyire súlyos családi körülmények közül kerültek össze; nehéz lelki terhek, bűnök, nyomor és küzdelmek sötét emlékeit és fájdalmait hozva magukkal. Nem csoda, ha köztük a lustaság, hálátlanság, tiszteletlenség, csufolkodás és egymás bántalmazása burjánzanak, melyeket a lelkipásztor a diakonisztestvérekkel áldott, de nehéz munkában gyomlálgat s próbálja helyükbe ültetni az evangelium palántáit. A lelki építés alkalmait, a lelkipásztori kihallgatásokat, a fegyelmezést és az egyénenkénti kezelést rendszeresen bevezette és gyakorolja s ezeknek jó hatását jelenti. Pontos napi-rend szerint igyekszik az egész napot kitölteni munkával, szórakozással, üdüléssel és lelki épüléssel. A gyermekek egy-egy diakonissza körül 4 családba vannak beosztva, családonként külön szobában. A családi esték közösek, gerincüket a lelkipásztor elbeszélése képezi egyházi, erkölcsi, történelmi, szociális témák körül. A vasárnapi iskolás és bibliakörös gyermekek és ifjak ajándékaiból játékszobát rendeztek be, bevezették a kerti munkát és a kézimunkát, valamint az énektanulást. Ünnepelet rendeztek a gyermekek Marosi Mihály kolozsvári vasútas tiszteletére, aki játékokat vitt nekik, Mackintosh skót moderátor tiszteletére, aki meglátogatta őket és a szászvárosi gyülekezet részére. A lelkipásztor helyes törekvése, hogy az árvaházat ne átmeneti internátusnak, hanem otthonnak tekintsék a gyermekek. Másik nagyon helyes célja az, hogy kialakítsa az árvaház és az iskola között a nevelői közösséget. Megkezdte a lelkipásztor, az előljáróság és az Igazgatótanács jóváhagyásával az árvaházi „Gondviselők táborának” kiépítését az intézet és a gyülekezetek közötti kapcsolat kialakítása érdekében. Lelkészi értekezleteken, nőszövetségi gyűléseken, ifjúsági konferenciákon és gyülekezeteknek tartott előadásokon propagálta az árvák ügyét. A jelentkezett gondviselők számára körleveleket ad ki és főkönyvet vezet. Ez év július 15-éig 9500 egyházkerületi árvaházi perselyt helyezett el közöttük. Ha ez az akció az évi 52 lei perselypénzzel sikerülni fog, az árvaház fenntartása biz-

tosítva lesz, sőt fejlesztése is lehetségessé válik. Körútjain 36 árva szülőjével vagy gyámjával érintkezett személyesen s az árvaházból már kinőtt gyermekek közül négyet helyezett ki családhöz vagy magasabb iskolába. Legsürgősebb kívánsága az, hogy a lelkészek kellő irányítással gyümölcsöztessék a gyülekezetekben fölkellett érdeklődést az árvaház iránt.

Megvallom, főtiszteletű Közgyűlés, hogy bár az árvaház e folyton fejlődő szép munkája nagy örömmel tölt el, a magam részéről úgy látom, hogy nem elsősorban azt a célt szolgálja, ami legalább is az én elgondolásomban élt felőle.

Én úgy gondolom, hogy egyházkerületünk ebben az egyetlen ilyenemű intézetében egy olyan kiválasztás volna az igazán gyümölcsöző, mely árva sorsra jutott, de testben és lélekben *kiváló* gyermekeket mentene meg és nevelne fel Anyaszentegyházunk és népünk szolgálatára. Elismerem, hogy a feladatokat az élet formálja s hogy itt az élet úgy alakult, hogy elveszésnek és züllésnek kitétt, a legtöbbször testi-lelkileg terhelt gyermekeket vetett ki a megmentő sziget partjára. Természetesen nem kicsinylem le az ilyenek megmentésének munkáját, sőt valóban evangéliumnak tartom, de az a véleményem, hogy ezek számára más, speciális intézetre volna szükségünk, míg az árvaházat fenn kellene tartanunk az előbbi és ráknézve elsőbbrangú célra. Lesz-e és mikor lesz alkalmunk a könyörület munkájának ilyen specializálására, arról ma csak imádságainkban és csak Istennel beszélgethetünk.

11. *Központi iratterjesztésünk* az 1931. évben 3335 énekeskönyvet, 1388 bibliát és bibliai részt, 244 imakönyvet, 14014 valláskönyvet, 4570 egyéb építő iratot, összesen 23.561 darabot adott el. A kihelyezett érték 676.243 lei. A künnlevőség 558.987 lei 05 bani. 1931-ben kiadta: Gróf Mikó Imre népszerű életrajzát, a Református Naptárt és újra nyomtatta a I—IV. elemi osztályok valláskönyveit.

1932-ben 2446 énekeskönyvet, 1459 bibliát és bibliai részt, 166 imakönyvet, 12005 valláskönyvet, 4566 egyéb építő iratot, összesen 20.642 darabot adott el. A kihelyezett érték 600.322 lei. A künnlevőség 623,918 lei 55 bani. 1932-ben kiadta: a Református keresztyén hitvallást iskolák számára, Székely János Vallástörténet és Zoványi István Neveléstörténet című tankönyveit, újra nyomatta az elemi iskolai valláskönyveket az V—VI. osztály számára, ezenkívül két szociális építő füzetet, a Diakonisszaintézet Szabályzatát és rendtartását, a II. Helvét hitvallást a parochiális könyvtár számára és a Református Naptárt.

Az 1929. évi 48.124 és az 1930. évi 41.342 darabot kitevő forgalommal szemben az 1931—32. évi eladás a felénél is kevesebbre csökkent. A gazdasági nyomoruság egyrészt a vá-

sárlást, de másrészt az új kiadványok lehetőségét is nagy mértékben korlátozta.

A lehetőség határain belül továbbra is igyekezni fogunk ezt az intézményünket fenntartani s általa igazságaink sajtó útján való terjesztését folytatni.

12. *A külmisszió munkájába* való tényleges bekapcsolódásunk ügyében az 1932—33. évek döntő jelentőségűekké váltak. Babos Sándor lelkész aa, miután előbb két évet a bazeli misszióban, utóbb egy évet a skót misszióban töltött el előkészületeivel, 1931. őszétől 1932. őszéig egyházkerületünkben, mint külmissziói utazótitkár működött s propagandájával fölbresztette és megszervezte az áldozatos érdeklődést a misszió parancsának teljesítésére. Horváth Jenő aninószai lelkész aa megbízásomból megszervezte a Külmisszió Barátainak körét s egy kis missziói lappal közöttük az állandó tájékoztatás és buzdítás munkáját végezte. A gyülekezetek perselypénzeiből, a külmissziói perselyekből és egyéb adományokból Igazgatótanácsunk állandó számlát nyitott a külmisszió számára. 1932-ben véglegesen a Skót Egyház missziójával kapcsolódtunk össze, azzal a céllal, hogy kiküldendő misszióáriusunk annak védelme alatt és területén kezdhesse meg munkáját. A Skót Egyház tényleg nemes áldozatkészséggel és testvéri szeretettel jött segítségünkre s ez év tavaszán felajánlotta, hogy misszióáriusunk számára az útiköltésnek, felszerelésnek és az évi fizetésének felét hajlandó vállalni s saját *mandzsuri* missziói állomásán a helyszíni kiképzésben és munkabeosztásban részesíteni. A Skót Egyház nagy mértékben helyeselte azt a törekvésünket, hogy erdélyi magyar református egyházunk külmissziói munkáját épen a rokonfajú ázsiai, távolkeleti népek körében kezdje meg, ahol ez a vállalkozás később teljesen önállósulhat is. Miután gyülekezeteink saját adományaikkal biztosították a reánk háruló félköltséget, elérkezett az idő, hogy Babos Sándor aa. hosszú előkészülete után ténylegesen kimenjen a misszió munkájába. Igazgatótanácsunk ez év augusztus hó 24-én tartott ülésében tudomásul vette külmissziói lelkészi kinevezését, kiküldetését jóváhagyta s kibocsátását elrendelte. A beiktató s egyben kibocsátó ünnepélyes istentisztelet a kolozsvári alsóvárosi templomban történt meg aznap este, rendkívül nagy részvétel és érdeklődés mellett. A kibocsátást külmissziói konferencia előzte meg, melyen Erdély egész területéről több százan vettek részt a Külmisszió Barátai. Babos Sándor aa. ezután útrakelt nagy küldetésének távoli munkamezejére, hová Isten segedelmével azóta meg is érkezett. Öt évi távolléte alatt itthon tovább fog folyni a támogató munka és a felkészülés az önálló erdélyi református egyházi missziói állomás megalkotására Mandzsuriában. Kívánjunk neki a Kegyelem Urától erőt és áldást s tekintsük nagy ke-

gyelmi ajándéknak azt, hogy egyházunk ebben az itéletidőben képessé vált Krisztus missziói parancsának teljesítését ténylegesen megkezdeni. Az egész külföldi reformátusság a legnagyobb fontosságot tulajdonítja ennek s a református világ közvéleménye voltaképen ettől kezdve tekinti egyházunkat közössége igazi tagjának. El ne hagyjuk tehát hervadni e zsenge palántát s imádságainkkal és munkánkkal dolgozzunk annak terebélyes fává való növekedéséért.

13. *Az egyházi fegyelem* kérdésének rendezése egy évtized óta foglalkoztatja állandóan egyházi közvéleményünk egyre szélesebb rétegeit, legutóbb már egészét. Zsinatunk is kifejezete annak sürgős szükségét, hogy egyházi fegyelmezésünk és törvénykezésünk újra szabályoztassék. Addig is, míg ez zsinati törvény útján lehetségessé válhatik, jelenleg érvényben levő egyházi törvényeink keretében és annak korlátai közt eljött az ideje annak, hogy egyházkerületi szabályrendelettel kezdjük meg azt a ránevelő munkát, amely református társadalmunkat előkészíti a belső rend, fegyelem, öntudatoság és tisztaság egységes megvalósítására. Az egyházmegyék javaslatai alapján, a püspöki szék és az igazgatótanács beható tanácskozásain keresztül jött létre az erre vonatkozó előterjesztés, mely ma a főtiszteletű Közgyűlés tárgysorozatán van. Szinte leküzdhetetlen nehézségekkel kellett megbirkózni s jól tudjuk, hogy a tervezet távolról sem tökéletes, de ezt nem is vindikálja magának: alapja kíván lenni csupán annak a nagy munkának, mely mindnyájunkra vár s kereteket óhajt nyújtani a pásztori és nevelői bölcsességnek, melynek a szabályzat alkalmazása terén kell széles lehetőségekkel érvényesülnie. Hitünk szerint egyre jó lesz, ha a főtiszteletű Közgyűlés érvényre emeli: a sokféle kísérletet és próbálkozást egy irányba tereli s elindít azon az úton, amelyen majd a szerzett tapasztalatok alapján kipróbált végleges törvénnyé tehető eredményekhez juthatunk. Régóta várt és sürgetett lépést fog megtenni a Közgyűlés e szabályzat tárgyalása folytán hozandó határozatával s történelmi jelentőségű lépést is, mert megkezdi vele visszatérését régóta elveszített ősi örökségéhez. E helyről is kérem az atyákat, hogy teljes lelkiismeretükkel és odaadásukkal vegyék fontolóra ezt a nagy ügyet s úgy alkossák meg az egyházi fegyelmezés szabályozását.

VI.

Külföldi kapcsolataink.

A *Skót egyházzal* a külmisszió ügyében való és már ismerttetett összeköttetésünkön kívül levelezést folytattunk az *Evangéliumi Világszövetséggel* s mindkét évben megrendeztük annak egyetemes imahetét. A *Presbiteri Világszövetség* belfasti konferenciáján 1933 júniusban Maksay Albert teológiai professzor aa. képviselte egyházunkat. Értékes beszámolóját a *Református Szemle* közölte. A „*Life and Work*“ egyetemes keresztyén konferenciájával írásbeli úton érintkeztünk s nemzetközi társadalomtudományi intézetének körleveleire információkat adtunk.

Az *erdélyi evangélikus szász egyház* által a keleteurópai evangéliumi egyházak összefogására kezdeményezett akcióba elvileg belekapcsolódtunk és szervező gyűlésén részt fogunk venni.

Állandóan leveleztünk dr. *Keller Adolf* úrral, a Zentralstelle vezetőjével. 1933-ban kedves vendégeink voltak dr. *H. R. Mackintosh*, a skót egyház moderátora és régi jó barátunk, *J. Macdonald Webster* urak, akik a velünk folytatott értékes megbeszéléseken és istentisztelet tartásán kívül kolozsvári és vidéki intézményeinket is meglátogatták s ezuttal is a testvéri szeretet áldott hatásait hagyták vissza lelkünkben.

Nemesszívű barátunk, *Gantenbein* svájci lelkész úr hivatalos engedéllyel 14 láda ruhaneműt küldött, melyeket lelkészcsaládok és szeretetintézményeink között osztottunk szét. A skót egyház nyolc éven át Kolozsvárt működött lelkésze, *Chisholm F. Róbert* úr sajnálatunkra az őszön családi körülményei miatt kénytelen volt hazatérni. Visszaemlékezve baráti kapcsolatainkra, Isten áldását kérjük reá és övéire. Valószínű, hogy a jövő év tavaszán gondoskodás fog történni utódjáról, akit szeretettel várunk.

A *Gusztáv-Adolf Egylet* és az *Amerikai Református Szövetség* részéről szintén öröndetes kapcsolat állott fenn egyházunkkal.

VII.

Igazgatótanács.

Igazgatótanácsunk a múlt közgyűlés óta 9 ülést tartott s ezenkívül feldolgozta a beérkezett ügydarabok ezreit. *Főgondnoki karunk* minden alkalommal alapos megbeszélés tárgyává tette a fontos ügyeket s körültekintő, bölcs, egyetértő vezetésével biztosította ezeknek a rendkívül nehéz eszendőknek elhordozhatását. Az *igazgatótanács* tagjai teljes felelősséggel és alaposággal vettek részt az egyházkerület kormányzatában és igazgatásában.

Szívbeli kötelességemnek teszek eleget, amikor bejelentem a főtiszteletű Közgyűlésnek, hogy úgy *Vásárhelyi János* egyházkerületi főjegyző aa., mint állandó elnökhelyettes, valamint *Mester Mihály*, *Almási Samu*, dr. *Illés Gyula* és dr. *Darkó Ákos* előadótanácsos aai munkájukat kiváló hűséggel és odaadó buzgalommal végezték s mint munkatársaim, mindenekben segítségemre voltak, hogy felelősségteljes és terhes feladatainkat a lehető legjobban oldhassuk meg. Az irányításuk alatt működő tisztviselők és kezelőszemélyzet is lelkiismeretes és jó munkát végzett.

VIII.

Zsinat.

A romániai református egyház Zsinata 1932 november hó 14—21. napjain tartotta meg II. ülészeit. Megalkotta az *istentiszteleti rendtartást*, elrendelte a II. lelkészképesítő vizsgát tett atyafiak *fölszentelését*, tekintet nélkül arra, hogy van-e rendes lelkészi állásuk és kimondta az *egyházfegyelem* rendezésének sürgősségét.

Mint főtárgyat, megalkotta az egyház *alkotmányáról, szervezetéről és kormányzatáról* szóló I. törvénycikket.

Lefolytatta a *lelkészek képzéséről, képesítéséről és alkalmazásáról* rendelkező II. törvénycikk bizottsági tárgyalását is.

Kétségtelen, hogy főleg az I. törvénycikk megalkotásával zsinatunk korszakos jelentőségű művet hozott létre, mely ősi tradícióink és jelen helyzetünk figyelembevétele alapján hivatva lesz megszabni egyházunk életének kereteit, munkáját és életirányát. Ezzel voltaképpen a döntő részét végezte el feladatának, mert a többi törvénycikk nem lehetnek egyebek, mint az I. törvénycikk rendelkezéseinek, azokból folyó és azok által meghatározott részletes elágaztatásai. Sajnos, e törvénycikk állami felülvizsgálatát és jóváhagyását a Kultusztörvény által megállapított vonatkozásokban még mindig késlelteti a Kultusztörvény Végrehajtási Utasításának késlekedése és a Királyhágómelléki Egyházkerület állami elismertetésének halogatása. Kétségtelen pedig, hogy e törvénycikk életbeléptetése előtt Zsinatunk további munkája csak elméleti maradna, amiért plenáris ülései egyelőre szünetelnek is. Bizonyos azonban, hogy ha az I. törvénycikk formálisan nem is léptethető még életbe, mégis óriási jelentősége van egyházi közéletünkre, mert mindnyájunk számára tükrözi és képviseli törvényhozónk álláspontját és akaratát az egyházi élet valamennyi vonatkozásában s így irányt ad további működésünknek s mintegy belső kötelezéssel formálja azt, addig is, míg külső kötelezéssé válhatik. A zsinat II. ülészeitől óta a

II. törvénycikk bizottsági tervezete megjárta az autonóm egyházi fórumokat s azok véleménye alapján készítették elő a plenáris tárgyalásra. Elkészült és bizottsági tárgyalás előtt áll az V., az egyházi törvénykezésről szóló törvénycikk is. Reméljük, hogy az I. törvénycikk életbeléptetését nem a távoli, hanem a legközelebbi jövő tartogatja számunkra.

Főtiszteletű és Méltóságos Egyházkerületi Közgyűlés!

Napjaink nem alkalmasok arra, hogy emberi okoskodással számítgassuk jövőnk s a világ jövője mikéntjét. A történelem nagy katlana zavarosan forrong s benne a mi maroknyi népünk és egyházunk, emberileg szólva, elenyésző semmiség. De a lélek szemével nézve nem így áll a dolog. Mi nem a láthatókra, hanem a láthatatlanokra nézünk, mert a láthatók ideigvalók, a láthatatlanok pedig örökkévalók. Ki tudja e világ szerint milyen jelentéktelennek látszó és számba sem vett erőtényezőkben rejlik a Mindenható Szellem atyai akaratának letéteményese és záloga új és jobb világ felől? Reánk az a kötelesség tartozik, hogy mint sáfárok, híveknek találtassunk a reánk bizottakban, hogy minden napnak a maga bőven elég gondját elhordozzuk s a külső erők és hatalmak vajudó hánykodása közt csendesen, de törhetetlenül képviseljük a szeretet és igazság elrejtett, de hitünk szerint egykor Krisztussal dicsőségben megjelenő imperiumát. Amit mi megvalósíthatunk és mint keserves csalódásai után valamikor ismét hálával fogadandó örökséget, az emberiségnek átadhatunk, az az erkölcsi törvény lelki és szellemi hatalma és dicsősége, az örök fundamentum, mely „mindazonáltal megáll“, mert Istené. Erre megszervezni, megvédelmezni, ennek erejével megtölteni egyházunkat s azt tisztán és épen átadni gyermekeinknek a világ szerint lehet szűk és kicsi teljesítmény, de Annak világában, ahol nem tér és idő uralkodnak, hanem örök Igazság és örök Kegyelem, végtelen jelentőségű és mindennél áldottabb misszió. Igaz, hogy ezt a küldetést szenvedések, nélkülözések, megaláztatások között kell teljesíteni, de minket épen errenézve vesz körül „a bizonyságoknak nagy fellege“, hogy el ne csüggedjünk és el ne essünk, hanem „félretéve minden akadályt és a megkörményező bűnt, kitarással fussuk meg az előttünk levő küzdőtért, nézván a hitnek fejedelmére és bevezetőjére. Jézusra, ki az előtte levő öröm helyett, megvetve a gyalázatot, keresztet szenvedett s az Isten királyi székének jobbára ült.“ (Zsid. 12.1—2.)

Egyházkerületünk két utolsó esztendeje felett szemlélődően, sok gondunk, bajunk, fogyatkozásunk dacára is látnunk kell, hogy Isten kegyelme nagy erőket, áldott lehetőségeket

ajadékozott nekünk s hogy országának vetése gazdagon zsendül munkáink mezőin. Igaz, hogy a vetést, minél jobban közeleg az aratás, annál nagyobb veszedelmek fenyegetik sötét viharfelhők méhéből, de „a hit a reménylett dolgoknak valósága“ lévén, jaj volna nekünk, ha nem készülnénk az aratásra csak azért, mert gabonánkat a jég elverheti. Sőt inkább dolgozzunk fokozott hűséggel és higyjünk abban, hogy „akik most könnyhullatással vetnek, vigadozással aratnak majd, aki vetőmagját sirva emelve megy tova, vigadozással jó elő, kévéit emelve.“ (Zsolt. 126.5—6.) „A csoda csak fölfokozott és diszes valóság“, olvastam a minap egyik kitünő erdélyi publicistánk szép szavait, melyekkel egy világbeli nagy teljesítményt méltányolt. Mélyértelmű szavak, melyek azt jelentik, hogy a világban minden csira elképzelhetetlen kibontakozások valóságát hordozza. Hát még a lélek világának titokzatos csirái, melyeket a hit mindenható ereje feszít! Egyházunk a Szentlélek nagy csiratelepe, a hit éltető tüzének munkája a csodák egész tavaszát érleli benne, hogy szegény, szomorú, dermedt életünk valósága „fölfokozott és diszes“ valósággá legyen, az egyetlen csodává, mely egészen emberi és mégis egészen isteni: Krisztus életének sugárzásává népünk életében. Csak ezért nem hagyja a Mindenható, hogy elpusztuljunk, csak ezért akarja, hogy éljünk. Ideje hát, hogy éljünk!

Hálásan köszönöm a Főtiszteletű és Méltóságos Közgyűlés bizalmát és támogatását, mellyel szolgálatomat mindegyideig kitüntette s kérem, adja meg azt továbbra is, hogy nehéz munkámban legyen vigasztalásom és buzdítóm. Tisztelettel kérem jelentésem jóváhagyó elfogadását.

A Szentháromság egy örök igaz Isten legyen oltalma és segedelme Anyaszentegyházunknak és Nevének dicsősége ragyogjon mártirhomlokáról mindaddig, míg „idő többé nem leszen.“ (Jel. 10.6.)